

Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)

An Example of Opposition Party in Turkish Political Life: The Freedom Party (1955-1958)

Diren Çakmak*

Özet

Çalışmada, Hürriyet Partisi'nin Türk siyasal yaşamındaki yeri incelenecektir. Hürriyet Partisi 19 Aralık 1955 tarihinde, Demokrat Parti içindeki muhalif milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Parti, 24 Kasım 1958 tarihinde kendini feshetmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılmıştır. Parti kısa ömrüne rağmen, Türk siyasal yaşamında etkili olmuştur. Çalışmada, Partinin kuruluşunu hazırlayan sebepler, programı ve temel görüşleri ile faaliyetleri anlatılacaktır. Çalışmanın amacı, Hürriyet Partisi'nin Türk siyasal yaşamındaki özgün muhalefet anlayışının ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Hürriyet Partisi (HP), Demokrat Parti (DP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), iktidar-muhalefet ilişkileri, 1957 genel seçimleri, demokratik rejim, Türk siyasal yaşamı.

Abstract

In the study, the place of the Freedom Party in Turkish political life is inspected. The Freedom Party was founded on 19 December 1955 by the opposing members of parliament of the Democrat Party. The Freedom Party dissolved itself and joined the Republican People's Party on 24 November 1958. In spite of its short life, the Freedom Party was effectual in Turkish political life. In the study, the reasons behind that prepared the establishment of the Freedom Party, the program, basic views and activities of the Party are explained. With this study, it is aimed to enlighten the original opposition perception of the Freedom Party in Turkish political life.

Key Words: Freedom Party (FP), Democrat Party (DP), Republican People's Party (RPP), Republican Nation Party (RNP), the relationship between the government and the opposition, 1957 general elections, democratic regime, Turkish political life.

Demokrat Parti'nin (DP) 4. Büyük Kongresi'nin (15-18 Ekim 1955) başlamasına saatler kala, dokuz milletvekili partiden ihraç edilir ve bunun üzerine Kongre'ye katılmayarak, Kongre'yi protesto eden dokuz milletvekili de, Kongre'nin son gününde istifa eder. İspatçılar veya 19'lar olarak adlandırılan bu milletvekilleri şunlardır: *Partiden ihraç edilenler*, F. Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstün-

* Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü.
e-mail: direncakmak@hotmail.com

gazi

Akademik
Bakış

153

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

dağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Ziyat Ebuziyya, Mustafa Timur, Sabahaddin Çıracıoğlu; *İstifa edenler*, Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Arbay, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Mustafa Ekinci, Kasım Küfrevi¹. Seyfi Kurtbek, Menderes'in tesirinde kalarak İspatçılardan ayrıldığı için 19'lar on sekiz kişiye düşer, fakat yine de 19'lar olarak anılmaya devam ederler.

19'lar, ilk başta parti kurmak niyetinde değildirler. DP'ye karşı mücadelelerini, bağımsız milletvekilleri olarak devam ettirmek isterler². Ancak, bir müddet sonra, 19'larda, bunun, DP'ye karşı etkili bir muhalefet yürütmede sonuç vermeyeceği kanaati hakim olur. 19'lardaki bu kanaat değişikliğinin sebebi olarak, Başbakan Adnan Menderes'in 4 Kasım 1955 tarihinde, İzmir'de yaptığı konuşma gösterilebilir. Menderes konuşmasında, 19'ların DP'ye tekrar dönmelerinin mümkün olduğunu, parti kapısının onlara ardına kadar açık olduğunu söylemiştir³. 19'lar da, bu çağrının grubu bölmek amacıyla yönelik olduğunu düşünmüşler ve partileşme sürecine girmişlerdir.

19'ların bir parti kuracağına dair ilk ipucu, 6 Kasım 1955 tarihinde, İstanbul Park Otel'de, Lütfi Karaosmanoğlu ve on arkadaşının düzenlemiş olduğu ve Menderes'in İzmir'deki konuşmasına yanıt niteliği taşıyan basın toplantısıdır. Karaosmanoğlu, basın toplantısında, Menderes'in esas fikrinin ne olduğunu anlayamadığını, bir gün suçlu ilan edilirken diğer bir gün partiye davet edilmelerini şüpheli bulduklarını söylemiştir⁴. Nitekim İstanbul'daki basın toplantısının akabinde, Çelikbaş ve Ergin, 12 Kasım'da, yasama organındaki görevleri nedeniyle yapacakları yurt dışı seyahat öncesinde verdikleri mülakatta, "*Hürriyet Partisi*" isimli partinin kurulacağını duyurmuşlardır. 16 Kasım 1955 tarihinde ise, 19'lar, Ankara'da bir basın toplantısı düzenlemişler ve bu basın toplantısında kamuoyuna "*Hürriyet Partisi*" isimli partinin kurulacağını resmen ilan etmişlerdir. Toplantıda partinin kuruluş nedeni olarak rejim buhranı gösterilmiştir.

Hürriyet Partisi, kurulacağını ilan edilmesinden yaklaşık bir ay sonra, resmi olarak, 19 Aralık 1955 tarihinde kurulmuştur. Partinin genel başkanı *F. Lütfi Karaosmanoğlu*'dur. Partinin ikinci başkanı *Enver Güreli* ve genel sekreteri *İbrahim Öktem*'dir. Partinin genel idare kurulu üyelerini, *E. Hayri Üstündağ*, *Turan Güneş*, *Safaeddin Karanakçı*, *İsmail Hakkı Akyüz*, *Şeref Kamil Mengü*, *Ekrem Alican*, *Zeyyad Ebuziyya*, *Feridun Ergin*, *Mustafa Ekinci*, *Şekip İnal*, *Muhlis Ete*, *İhsan Hamit Tiğrel* ve *Raif Aybar* oluşturmuştur⁵.

1 Cihat Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s.387.

2 Ahmet Hamdi Başar, *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1960, s.105.

3 DP içinde 19'lara sempati duyan isimler vardır. Dolayısıyla Menderes, 19'ların yeni bir parti kurma kurmak suretiyle DP'den büsbütün uzaklaşmaları ve hatta DP'den yeni kopuşlara zemin oluşturmaları ihtimalini bertaraf etmek istemektedir.

4 *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1955.

5 *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1955.

Partinin kurucuları⁶ ise şu isimlerdir⁷: “*Ekrem Hayri Üstündağ* (eski Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, DP İzmir milletvekili), *F. Lütfi Karaosmanoğlu* (eski Devlet ve İçişleri Bakanı, DP Manisa milletvekili), *Ekrem Alican* (DP Kocaeli milletvekili), *Fethi Çelikbaş* (eski Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, eski İşletmeler Bakanı, DP Burdur milletvekili), *Turan Güneş* (DP Kocaeli milletvekili), *İbrahim Öktem* (DP Bursa milletvekili), *Raif Aybar* (DP Bursa milletvekili), *Enver Güreli* (eski Ekonomi ve Ticaret Bakanı, DP Balıkesir milletvekili), *Feridun Ergin* (eski CHP İstanbul milletvekili), *Emin Paksüt* (Avukat), *Muhlis Ete* (eski İşletmeler, Ekonomi ve Ticaret Bakanı, DP Ankara milletvekili), *Nihat Reşat Belger* (eski DP İstanbul milletvekili), *Enver Adakan* (eski CHP İstanbul milletvekili), *Yusuf Azizoğlu* (DP Diyarbakır milletvekili), *İhsan Hamit Tiğrel* (CHP Diyarbakır milletvekili), *Hasan Kangal* (DP Tokat milletvekili), *Şekip İnal* (DP Hatay milletvekili), *İsmail Hakkı Akyüz* (DP Tekirdağ milletvekili), *Muhlis Bayramoğlu* (DP Ankara milletvekili), *Selahattin Çıracıoğlu* (DP Bursa milletvekili), *Ziyad Ebuziyya* (DP Konya milletvekili), *Yusuf Adil Egeli* (Emekli Korgeneral), *Mustafa Ekinci* (DP Diyarbakır milletvekili), *Sefaettin Karanakçı* (DP Çanakkale milletvekili), *Ragıp Karaosmanoğlu* (DP Diyarbakır milletvekili), *Behçet Kayaalp* (DP Burdur milletvekili), *Emrullah Nutku* (DP Trabzon milletvekili), *Asım Okur* (DP Antalya milletvekili), *Ekrem Ocaklı* (DP Gümüşhane milletvekili), *Şeref Kamil Mengü* (DP Ankara milletvekili), *Muzaffer Timur* (DP Urfa milletvekili).

Partinin programının kamuoyuna sunulmasından bir gün sonra, 20 Aralık 1955 tarihinde, Parti, Ankara’da Bulvar Palas’ta bir tartışma toplantısı düzenlemiştir. Toplantıya hükümet adına Muammer Çavuşoğlu (DP İzmir milletvekili) ve Cumhuriyet Halk Partisi’nden (CHP) Genel Başkan İsmet İnönü katılmıştır. Toplantı, DP yanlısı Zafer Gazetesi tarafından ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Gazete, Partinin Genel İdare Kurulu üyelerinden E. Hayri Üstündağ ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün samimi görüntü veren fotoğraflarına dayanarak, Hürriyet Partisi’nin İnönü’nün kollarında dünyaya gelmiş olduğunu belirtmiştir. Parti, DP tarafından “...doğar doğmaz hareketsizliğe mahkum olması mukadder bir sakat çocuk” olarak nitelendirilmiştir⁸.

Hürriyet Partisi’nin doğuş şartları ve yapısı, ne CHP’ye ne de DP’ye benzemektedir. Çünkü her iki partinin yapısı, doğmuş oldukları toplumsal koşullar nedeniyle, oldukça heterojen ve genel başkanları karizmatiktir. Hürriyet Partisi ise homojen bir yapıya sahip, karizmatik bir genel başkanın liderliğinden yoksundur. Parti içinde yatay ilişkiler tercih edilmiştir. Parti, Türk siyasal yaşamında, particilik anlayışı ve yöntemi bakımından kendine münhasır bir

6 *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1955.

7 Kurucular tanıtılırken mevcut dönem, yani 10. dönem esas alınmıştır. Bilindiği üzere, 9. dönem milletvekilliği 1950-1954 ve 10. dönem milletvekilliği 1954-1957 yıllarına denk gelmektedir. “*Eski milletvekili*” ifadesi 10. dönem öncesine işaret etmektedir.

8 *Zafer*, 23 Aralık 1955.

görsel

Akademik
Bakış

155

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

model oluşturmuştur. Bunda, partiyi oluşturanların çoğunun iyi eğitim almış ve hatta pek çoğunun akademisyen kimliğe sahip olmuş olmalarının etkisi büyüktür.

Parti, Türk siyasal yaşamında, iktidara gelme isteğine sahip olmayan bir fikir kulübü izlenimi vermiş olmasıyla tanınmaktadır. Parti'nin katıldığı tek genel seçim olan 27 Kasım 1957 tarihli seçimlerde almış olduğu düşük oy (yaklaşık 358 bin oy) bu izlenimin oluşmasında etkilidir. Parti, 1957 genel seçimlerinde, oyların %3,85'ini alarak dört milletvekili çıkartabilmiştir⁹. Parti'nin ömrü kısa olmuştur. Türk siyasal yaşamında *2 yıl 11 ay 5 gün* süreyle var olan Hürriyet Partisi, 24 Kasım 1958 tarihinde Olağanüstü Kongrede kendini feshetmiş ve CHP'ye katılmıştır. Parti, Türk siyasal yaşamındaki kısa süreli varlığına rağmen seçkin bir yere sahiptir. Hiç kuşkusuz bunda, Hürriyet Partililerin siyasi terbiye ile bağdaşır siyaset yapma anlayışlarının etkisi büyüktür.

Bu çalışmada, Hürriyet Partisi'nin Türk siyasal yaşamındaki yeri incelenecektir. Birinci bölümde, Parti'nin kuruluşunu hazırlayan sebeplere yer verilecek; ikinci bölümde, Parti'nin programı ve temel görüşleri anlatılacak ve üçüncü bölümde de, Parti'nin faaliyetlerinden bahsedilecektir. Çalışmanın hazırlık aşamasında, kaynak olarak, en çok, süreli yayınlar ile anı kitaplarından faydalanılmıştır. Çalışmanın amacı, Hürriyet Partisi'nin özgün muhalefet anlayışının ortaya konulmasıdır. Bu sayede, dönemin iktisadi, siyasi ve toplumsal sorunlarına da ışık tutulabileceği düşünülmektedir. Çalışmayla, bir muhalefet partisi olarak Hürriyet Partisi'nin Türk siyasal yaşamındaki farklı yerinin aydınlığa kavuşturulması hedeflenmektedir.

Partinin Kuruluşunu Hazırlayan Sebepler

Bilindiği üzere, 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerle, Türkiye'de iktidar el değiştirmiştir. Ülkeyi 27 yıl yönetmiş olan CHP'ye halk muhalefet yapma¹⁰, oyların %53,35'ini alan ve TBMM'deki 487 üyelikten 408'ini alan DP'ye de hükümeti kurma görevi vermiştir¹¹. DP'nin 1950-1954 yıllarındaki ilk iktidar döneminde, hükümet ve muhalefet arasındaki gerilim oldukça yüksektir¹². Gerilimi artıran sebepler arasında, Temmuz 1953'te üniversite öğretim üyelerinin siyaset yapmalarını yasaklayan kanunun çıkartılması,

9 1957 Genel seçimlerinde DP oyların %47,7'sini alarak 424 milletvekilliği, CHP oyların %40,82'sini alarak 178 milletvekilliği, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) oyların %7,19'unu alarak 4 milletvekilliği kazanmıştır. HP'nin 4 milletvekilliği aldığı bu seçimlerde 2 de bağımsız milletvekili seçilmiştir. Muhalefet partileri hep birlikte oyların %52'sini alarak 186 milletvekilliği elde etmişler, DP ise oyların yaklaşık %48'ini alarak 424 milletvekili çıkarmıştır.

10 Türkiye'de çok partili rejime 1946 yılında geçilmiştir. 1946 genel seçimlerinde halkın hükümeti kurma görevi verdiği CHP, 1950 genel seçimlerinde muhalefete düşmüş, oyların %39'unu alarak 69 milletvekili çıkartabilmiştir.

11 Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s.84.

12 Bu gerilim, DP'nin ikinci iktidar dönemi olan 1954-1957 yıllarında daha da artmış, DP'nin üçüncü iktidar dönemi 1957-1960, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile son bulmuştur.

CHP'nin hükümetin icraatlarına yönelttiği eleştirileri Başbakan Menderes'in yıkıcı ve bozucu olarak nitelendirmesi¹³, Aralık 1953'te CHP mallarına el konulması, Şubat 1954'te Millet Partisi'nin kapatılması¹⁴, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun çıkartılması ve Petrol Kanunu'nda değişiklikler yapılması suretiyle DP'nin ulusal ekonomi politikalarından vazgeçildiği kanısını uyardırması gibi sebepler sayılabilir. DP, bu gerilimlerden istifade etmesini bilmiş ve dört yıllık ilk iktidar döneminde, tarım sektöründe iyi hasat ve sanayi sektöründe dış krediler sayesinde yapılan hafif sanayi yatırımları, ülkeye refah bir görünüm vermiş; CHP'nin, 1950'ye kadar olan dönemde ülkenin iktisadi, toplumsal ve siyasal hayattaki kazanımlarının, 1950 sonrasında kaybedilmeye başlandığı yönündeki muhalefeti, halka inandırıcı gelmemiştir¹⁵. Nitekim 2 Mayıs 1954 tarihindeki genel seçimlerle, DP oylarını artırmıştır. Bu seçimlerle, DP, oyların %52,42'sini almış ve 305 milletvekili çıkartmıştır. Oyların %35,11'ini alan CHP ise 31 milletvekili çıkartabilmiştir¹⁶.

DP'nin 1954 genel seçimlerinden ezici bir galibiyetle çıkması, parti içi muhalefeti, belirgin bir hale getirmiş, hatta, parti içi gruplara hakim olmak güçleşmiştir¹⁷. Çünkü seçimler, 1950 genel seçimlerinden farklı olarak, "DP"

13 CHP'nin Ulus Gazetesi'nde DP politikalarına yönelttiği eleştiriler için, Başbakan Menderes, "Moskova Radyosu'nun yayınları kadar iğrenç" nitelendirmesini yapmıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1953.

14 CHP, bu parti kapatma hadisesini, DP'nin, dinci-muhafazakar oyları DP'ye yönlendirmek isteğinin bir ifadesi olarak değerlendirmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki, MP'nin kapatılmasından sonra, onun yerine, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuştur.

15 İkinci Dünya Savaşı'nda (1939-1945) Türkiye'de CHP iktidardadır. Bu dönemde, CHP iktidarı, Türkiye'nin savaş dışı kalması için başarılı bir dış politika izlemiş ve Türkiye savaş dışı kalmıştır. Ayrıca, altı yıl süren bu savaş boyunca, CHP iktidarı, iktisadi sistemde kapitalistleşme, toplumsal sistemde modernleşme ve siyasi sistemde demokratikleşme süreçlerinin sağlıklı ve hızlı işletilmesine yönelik tedbirler almış ve savaş koşullarına rağmen bu tedbirleri uygulamıştır. Ancak, bu tedbirler, halkta memnuniyetsizlik yaratmış ve savaş bitiminde, halkın CHP'ye olan desteğinin azalması neticesini doğurmuştur. CHP'nin, 1950 yılına kadar olan iktidar döneminde, 1923 Türk Devrimini kurumsallaştırma maksatlı gerçekleştirdiği iktisadi, toplumsal ve siyasi hayattaki icraatlarının meyvesini toplayacağı zamanda muhalefete düşmesi ve 1923-1950 yıllarında 27 yıllık iktidarı boyunca, 1923 Türk Devrimini kurumsallaştırmak amacıyla yönelik olarak yürüttüğü kapitalistleşme-modernleşme-demokratikleşme süreçlerinin beklenen meyveleri olan iktisadi hayatta refah, toplumsal hayatta özgürlük ve siyasi hayatta demokrasinin, DP'nin iktidar dönemine denk gelmesi; toplumda, bu başarıların sahibi olarak DP'nin gözükmesine ve dolayısıyla da DP'ye olan desteğin artmasına neden olmuştur. 1954 genel seçimlerinde CHP'nin kendini anlatma çabası da bu görüntü içinde silik kalmıştır.

16 Arta kalan oy ve sandalye sayısını, CMP ve bağımsızlar paylaşmışlardır. Detaylar için bkz. Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.137.

17 Hatırlatmak gerekir ki, 1950 genel seçimlerinden hemen sonra, DP içinde başlıca üç gerginlik yaşanmıştır. *Birincisi*, cumhurbaşkanının kim olacağı hususundadır. Başlangıçta, Genel başkan Celal Bayar'ın başbakan olması ve Ali Fuat Cebesoy'un da tarafsız bir isim olarak cumhurbaşkanlığına getirilmesi düşünülmüştür. Ancak Parti içindeki çoğunluk, Bayar'ın cumhurbaşkanı olmasını istemiştir. Bunun üzerine, Ali Fuat Cebesoy'a, Milli Savunma Bakanlığı görevi önerilmiş, ancak Cebesoy bu görevi reddetmiştir. Parti içinde, Cebesoy ve onu destekleyenler küstürülmüşlerdir. *İkinci gerginlik*, Adnan Menderes'in başbakan yapılması ile yaşanmıştır. Parti içinde, tecrübesi ve yaşından dolayı başbakanlığa Fuat Köprülü'nün getirilmesini isteyen

ile değil "Menderes" ile kazanılmıştır¹⁸. Parti içi muhalefetin belirginleşmesine sebep olarak gösterilebilecek bir diğer hadise ise, genel seçimleri takip eden günlerde, DP'nin ilk dört yıl uyguladığı ekonomi politikalarının olumsuz sonuçlarının görülmeye başlamasıdır. Temmuz 1954'te, yükselen fiyatlar ve enflasyon karşısında, mal kıtlığı baş göstermiş ve karaborsacılık yaygınlaşmıştır. Olumsuz gidişatın karşısında, DP hükümeti, tedbir olarak döviz kontrolü uygulamalarına gitmiş, hatta dış ticaretteki liberal uygulamalardan vazgeçilmiştir¹⁹. Ancak alınan tüm tedbirler, büyümekte olan krizi önlemeye yetmemiştir²⁰. Bu koşullarda, parti içi muhalefet daha da güçlenmiştir.

kişiler vardır. Bu kişiler, Köprülü'nün başbakan olmaması halinde, Dışişleri Bakanlığı görevini ifa etmesini, yanı sıra da, en azından parti genel başkanlığını yürütmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Fakat Menderes, hem başbakan hem de parti genel başkanı olmuştur. Parti içinde, Köprülü'yu destekleyen isimler küstürülmüştür. *Üçüncü gerginlik*, Menderes'in kabinesindeki üyelerden kaynaklanmıştır. Menderes; kendisi, Köprülü, Polatkan, İleri, Özsan ve Velibeşe hariç olmak üzere, partililerce 'gerçek DP' li sayılmayan' isimlerden müteşekkil bir kabine kurmuştur. Parti'ye yeni katılan ve dolayısıyla Partililerce gerçek DP li sayılmayan eski teknokratlar ve bürokratlardan oluşan kabine, DP Meclis grubunda tepkiyle karşılanmıştır. Mükerrer Sarol bu tepkiyi şöyle dile getirmiştir: "DP'den kimse yok. Ne Samet, ne Sıtkı Yırcalı, ne ben, ne Hayri Üstündağ. Hiçbirimiz". Nitekim, Kabinenin ilanından iki hafta sonra, kabinede değişiklikler yapılmıştır. Son tahlilde, işte bu üç gerginlik, DP içinde gruplaşmalara neden olmuştur. Bkz. Ahmet Emin Yalman, *Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim (1945-1971)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971, s.220-221. Bkz. Feroz Ahmad - Bedia Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976, s.70 ve s. 86. Bkz. Mehmet Ali Birand, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2001, s.66.

Bu üç gerginliğin yanı sıra, 61'ler hareketinden de bahsetmek gerekir. 9 Mart 1951 tarihinde yeni ve daha güçlü bir hükümet kurmak üzere istifa eden Başbakan Menderes'in, 10 Mart'ta kurduğu kabine, Parti Meclisince beğenilmemiştir. Yeni kabinenin programının tartışıldığı 27 Mart 1951 tarihindeki toplantıda, Menderes; Burhaneddin Onat, Ferit Alp İskender gibi isimler tarafından mütehakkim davranmakla itham edilmiş, bakanların işine karışmakla eleştirilmiştir. Toplantıda ayrıca, Hasan Polatkan, Sıtkı Yırcalı, Fatin Rüştü Zorlu ve Mükerrer Sarol gibi Menderes'e yakın isimlerin, siyasi nüfuzlarını sattıkları ve Menderes'in buna ses çıkarmadığı yönünde iddialarda bulunulmuştur. Nitekim Meclis grubu oylamasında, kabinenin programı, 61 olumsuz oya karşın 224 olumlu oyla kabul edilmiştir. Olumsuz oy veren 61 kişi Türk siyasal yaşamında 61'ler olarak anılmaktadır. Detaylar için bkz. Turan Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996, s.27. Dikkat çekmek gerekir ki, DP'nin ilk dört yıllık iktidar döneminde yaşanan parti içi zıtlasmalar, Menderes tarafından, 1954 genel seçimleri milletvekili adayı belirleme sürecinde aşılmaya çalışılmıştır. Aday belirleme sürecinde, Menderes, kimi isimleri liste dışı bırakmıştır. Ancak Menderes'in kendisine biat edecek isimleri aday göstermesi, parti içi muhalefeti daha da güçlendirmiştir. Bkz. Cihat Baban, a.g.e., s.178.

18 1954 genel seçimlerinden hemen sonra, Ahmet Emin Yalman ile görüşmesinde, Menderes şöyle demiştir: "... Şimdiye kadar ben siz gazetecilere danışmaya değer veriyordum. Halkın coşkun güveni şimdi bunu belli ediyor ki böyle bir danışmaya ihtiyacım yoktur. Ben kendi kendime son kararı vereceğim, dilersem aspirin dilersem optalidon kullanacağım..." Bkz. Ahmet Emin Yalman, a.g.e., s.317.

19 *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1954.

20 Örneğin, 1950-1954 yıllarında, tarım sektöründeki refahın kaynağının, üretim olmadığı, ekili alanların artması ve iyi hava koşulları olduğu kamuoyunda anlaşılmaya başlamıştır. Türkiye, 1954 yılında, düşen hasat nedeniyle, ABD'den buğday ithal etmek zorunda kalmıştır. Ekim 1954'te, yabancı havayolları, Türk lirası olarak ödenen biletlerin bedellerini %25 artırmıştır. Bu, Türk lirasının gayri resmi bir şekilde devalüasyona uğramasının işaretidir. Bkz. *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1954.

Bozulan ekonomi, basın organlarında da, DP politikalarının sert bir dille eleştirilmesine neden olmuştur. Eleştiriler karşısında Başbakan Menderes, basını ve eleştiri odaklarını susturmayı tedbir olarak görmüştür. 1954 genel seçimlerinden sonra, DP, adeta özgürlüklerden hızla kurtulma sürecini başlatmıştır²¹. Haziran 1954'te, Basın Kanunu'nda değişiklik yapılarak, basının eleştirilerinin önü kesilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Seçim Kanunu değiştirilmiş ve seçimlere aday olarak katılacak memurlara seçimlerden altı ay önce görevinden ayrılma zorunluluğu getirilmiş²², yanı sıra muhalefet partilerinin seçimlere karma listeyle girmelerini sağlayan yol da kapatılmış, böylece muhalefet partilerinin seçimler esnasında işbirliği yapma imkanı ortadan kaldırılmıştır. Temmuz 1954'te Meclis, aldığı bir kararla, profesörler ile meslekte 25 yılını geçirmiş ve 60 yaşını doldurmuş hakimleri de kapsayan kamu görevlilerini, geçici olarak görevden alma ve bir dönem sonunda emekliye ayırma yetkisini hükümete vermiştir. Bilindiği üzere, 1950 ve 1954 genel seçimlerinde, DP, akademisyenler ve pek çok aydın tarafından desteklenmiştir. Ancak, 1954 genel seçimlerinin hemen arkasından, DP'nin bir dizi antidemokratik mevzuat çıkartması, akademisyenleri ve aydınları rahatsız etmiş ve bu çevrelerin DP'den uzaklaşmasına neden olmuştur. Parti içinde de, Fethi Çelikbaş ve Turan Güneş gibi isimler DP'den soğumaya başlamışlardır.

6 Aralık 1954 tarihinde İşletmeler Bakanı Fethi Çelikbaş bakanlık görevinden istifa etmiştir²³. *Fethi Çelikbaş*'ın istifadan sonraki ikinci çıkışı, Mayıs 1955'te, on muhalif DP milletvekili ile birlikte, TBMM'ye "*İspat hakkı*"²⁴ öner-

21 Faroz Ahmad'ın dediği gibi, "*Menderes, bir ülkenin rejimini liberalleştirmek ile onu liberal bir rejime dönüştürmenin aynı şey olmadığını görmüştür*". Bkz. Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.65. Fakat, belirtmek gerekir ki, Menderes bunu görmüş olmasına rağmen, gereğini yerine getirememiştir.

22 Altı aylık süre hiç kuşkusuz ki çok uzundur. Nitekim, hükümetin amacı, DP haricinden bir partiden aday olacak olan memurların gelirleri üzerinde baskı oluşturmaktır. Ayrıca, bilindiği üzere, görevinden istifa ederek, DP haricindeki bir partiden milletvekili adayı olan memurlar, seçilemediklerinde, genel seçimler sonrasında, memuriyet görevlerine iade edilmemişler, bir bakıma cezalandırılmışlardır. Öte yandan, DP'den aday olan istifa etmiş memurlar, seçilemediklerinde, genel seçimler sonrasında, memuriyet görevlerine iade edilmişler, hatta pek çoğu görevlerinde terfi ettirilmişlerdir.

23 Fethi Çelikbaş'ın istifası Cumhuriyet Gazetesinde şöyle yorumlanır: "*Çelikbaş Yapı Kredi Bankası'nın sahibi ve Menderes ile ihtilaflı olan Kazım Taşkent ile yakın dosttur. Dolayısıyla bu istifa, sermaye gruplarının Menderes ile bağlarını koparmaya başladıkları şeklinde değerlendirilebilir.*" *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1954.

24 1949 tarihli bir Yargıtay içtihadı birleştirme kararı, ispat hakkının bakanlara karşı kullanılmasını yasaklamıştır. Konu, Yargıtay gündemine, Yücel-Öner davası olarak bilinen, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in DP İstanbul il başkanı Kenan Öner aleyhine açtığı hakaret davası dolayısıyla gelmiştir. Davada, bakan hakkında "*komünistleri koruyor ve komünizmin yayılmasına yardımcı oluyor*" dediği için yargılanan Kenan Öner'e, iddialarını ispat hakkı tanınmış ve Kenan Öner bu sebeple beraat etmiştir. Ancak temyiz safhasında, ispat hakkının bulunduğu yolunda verilen karar, eski tarihli bir başka kararla çelişince, konu Yargıtay Genel Kuruluna intikal etmiştir. Kanun hükmündeki içtihadı birleştirme kararında, özel ve kural dışı bir yargılanmaya bağlı olan bakanların açıkladıkları hakaret davalarında, sanıkların, bakana hakaret konusu eylem ve davranışlarını ispatlama taleplerinin kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1955.

gesi vermesidir. “İspat Hakkı Kanun Tasarısı”nın kabul edilmesine dair verilmiş olan önergede imzası bulunan milletvekilleri şunlardır: *Raif Aybar* (Bursa), *Mustafa Ekinci* (Diyarbakır), *Fethi Çelikbaş* (Burdur), *Enver Güreli* (Balıkesir), *Kasım Küfrevi* (Ağrı), *Muhlis Bayramoğlu* (Ankara), *Şefik Kamil Mengü* (Ankara), *Seyfi Kurtbek* (Ankara), *Ekrem Alican* (Kocaeli), *Turan Güneş* (Kocaeli), *İbrahim Öktem* (Bursa). Önergeyi veren milletvekilleri, basının ispat hakkı olmadıkça; bakanların zan altında bırakılacağını, dolayısıyla ispat hakkının tanınması gerektiğini savunmuşlardır. İspatçı milletvekillerinin iki amacı vardır: *Birincisi* Basın Kanunu’nun demokratikleştirilmesi; *ikincisi ise* Menderes’in yakın çevresinde bulunan ve İspatçılar tarafından, Parti’yi felakete sürükledikleri düşünülen kişilerin etkinliğini kırmaktır.²⁵ 21 Temmuz 1955 tarihinde *F. Lütfi Karaosmanoğlu* da İspatçıları desteklediğini beyan etmiştir.²⁶ Karaosmanoğlu “*Matbuata ispat hakkının tanınmasından yanayım*” diyerek Menderes’in karşısında yerini almıştır.²⁷ *İspat Hakkı Kanun Tasarısı*’nın kabul edilmesine dair verilmiş olan önergede, başlangıçta 11 milletvekilinin imzası bulunması sebebiyle, önce 11’ler olarak anılan İspatçılar; yeni katılımlarla, önergeye imza koyan milletvekillerinin sayısı 19’u bulduktan sonra, 19’lar olarak anılmaya başlanmıştır. Bu sebeple, Başbakan Menderes, İspatçılardan bahsederken, bazı konuşmalarında *11’ler* derken, bazılarında ise *19’lar* demektedir. Hatırlatmak gerekirse, *Seyfi Kurtbek*, Menderes’in tesirinde kalarak İspatçılardan ayrıldığı için 19’lar on sekiz kişiye düşmüş, fakat yine de 19’lar olarak anılmaya devam edilmiştir.

13 Ağustos 1955 tarihinde, Menderes, Parti Genel İdare Kurulu (GİK) toplantısında İspatçılarla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Bu kanun teklifini veren arkadaşlar arasında biri, Fethi Çelikbaş aynı zamanda genel kurulumuzun da üyesidir. Böyle bir teklif hazırladıklarını genel kurula hiç açmadı. Bu türlü bir teşebbüse girişeceğinden hiçbirimizi haberdar etmemiş olması, teşebbüsün gizli tutulduğunu ve hizip faaliyeti karşısında bulunduğumuzu göstermiyor mu? 11’lerden bir diğeri Kasım Küfrevi de grup idare heyet üyesi olduğu halde, o da bu işten grup idaresine hiçbir haber vermemiştir. Kasım Küfrevi teklifi Mükerrerrem Sarol için verdiklerini söylüyor ancak ellerinde böyle bir suiistimal dosyası varsa neden bunu genel kurula tevdi etmedi? Bize verselerdi, biz bu*

25 İspat hakkını isteyen milletvekillerinin bir amacı da, bazı DP’lilerin nüfuzlarını suiistimal ettikleri yönündeki söylentileri açıklığa kavuşturmaktır. Örneğin Mükerrerrem Sarol hakkında, Sarol’un Etiler İnşaat Kooperatifi ile ilgisinin olduğu, Kooperatif Yöneticilerinin, işlerini rahat yürütmek maksadıyla Sarol’un nüfuzundan yararlanmak için, Sarol’u, Kooperatifin başına getirdikleri, o dönemin başlıca söylentileri arasındadır. Ayrıca, Sarol’un, Kooperatif için gereğinden fazla demir ve çimento tahsis ettirdiği, bu suretle karborsaya giden fazla demir ve çimentodan kendine villa yaptırdığı da iddia edilmiştir. Şaibeye adı karışan bir başka isim, Samed Ağaoğlu’dur. Ağaoğlu’nun, yabancı uyruklu eniştesine ithalat ve ihracat olanaklarını kolaylaştırıcı yardımlarda bulunduğu, başlıca söylentiler arasında yer almıştır. Cihat Baban, *a.g.e.*, s.180.

26 *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1955.

27 F. Lütfi Karaosmanoğlu, Menderes’in, belirgin olarak, 1954 genel seçimlerinden sonra, tiranlaşmaya başladığını iddia etmiştir. *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1955.

*dosya ile meşgul olmaz mıydık? Böylesi bir dosya insanın elini yakar, onu işleme koymaya mecburduk*²⁸.

Belirtmek gerekir ki, Menderes'in ispat hakkının tanınması isteğini neden reddettiği hususunda muhtelif görüşler vardır. Bunlardan en bilinen iki görüşten birisi, Sarol'un, Menderes'i, İspatçıların isyancı olduklarına inandırmış olmasıdır. Örneğin Cihat Baban'a göre, Sarol²⁹, Menderes'i, İspatçıların kendisinin kellesini istediklerine, eğer buna izin verirse, sıranın Menderes'e geleceğine, Menderes'i inandırmıştır. İspat hakkı konusunda, Menderes'in karşıtlığının sebebini, onun üçüncü şahısların fikirlerinden etkilenmesinde aramak mümkündür. Menderes'in ispat hakkının tanınması isteğini neden reddettiği hususunda bir diğer görüş ise, Menderes'in, kendiyle ilgili olarak, kendinin de temiz bir siyasetçi olmadığını ve dolayısıyla ispat hakkının tanınması halinde, kendisinin de, bundan zararlı çıkacağını düşünmüş olmasıdır. Bu görüş, dönemin CHP yanlısı gazetecileri tarafından öne sürülmüştür.

DP GİK toplantısını takip eden günlerde, Menderes, İspatçılardan, Seyfi Kurtbek aracılığıyla, önerenin geri çekilmesini istemiştir. Bu ise, Menderes ve yakın çevresindeki kişiler hakkındaki, özellikle yolsuzlukla ilgili söylentileri büsbütün güçlendirmiştir. Ayrıca, Menderes'in önerenin çekilmesini istemesi, İspatçılar tarafından siyasi terbiye ile bağdaşmaz bulunmuştur. Nitekim, İspatçılardan, sadece Seyfi Kurtbek, önergeden imzasını çekmiştir. Öte yandan, 15 Eylül 1955 tarihinde, F. Lütfi Karaosmanoğlu ve Ekrem Hayri Üstündağ, TBMM başkanlığına verdikleri dilekçe ile önergede kendi imzalarının da bulunmasını istemişlerdir. Menderes ise, 7 Ekim 1955 tarihindeki GİK toplantısında, Karaosmanoğlu'nun önergeye imza atmasının ağır bir suç olduğunu ve bunun hesabının sorulması gerektiğini belirtmiştir³⁰. Akabinde, Parti Grubu Başkanlığı, Menderes'in isteği üzerine, Karaosmanoğlu ve Çelikbaş'ın savunmalarını istemiştir. Her iki milletvekili savunmalarını yaptıktan sonra, Grup Başkanlığı, 10 Ekim 1955 tarihinde, iki ismin GİK dışına bırakılmaları ve Büyük Kongre'ye delege olarak katılmalarına izin verilmemesi kararını almıştır.³¹

Parti Grubu Başkanlığının bu kararı üzerine, GİK, 12 Ekim 1955 tarihinde, İspatçıların delegelik sıfatını kaybetmelerine ve Haysiyet Divanı'na verilmelerine karar vermiştir. Kararın verildiği günün ertesinde, Haysiyet Divanı

28 Rifki Salim Burçak, *10 Yılın Anıları (1950-1960)*, Nuru Matbaacılık, Ankara 1998, s. 329.

29 Mükerrer Sarol kendisi hakkındaki söylentilere dair şu kanaate sahiptir: "Şahsi kanaatim basın kanununda bir tadile ihtiyaç olmadığıdır. Kolay şöhret peşinde olanlar, bazı temiz siyaset adamlarını şamar oğlanı vaziyetine düşürmek istiyorlar. Mevcut kanun bu gibi emellere set çekmek için yürürlüğe girmiştir. Tenkit namı altında iftira ve tezdür yoluna sapanlar kanun muvacehesinde bunun hesabını vermediler". Bkz. Mükerrer Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, Kervan Yayınları, İstanbul 1983, s. 554.

30 *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1955.

31 *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1955.

Gözi

Akademik
Bakış

161

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

toplantı ve İspatçılara son savunmalarını hazırlamak üzere 16 saatlik süre tanınmıştır. Tanınan mühlet zarfında, "Şefahtçiler"³² denilen bir grup milletvekili, İspatçıların DP'den ihracını önlemek maksadıyla, Menderes'e şu öneride bulunmuştur: "İspat hakçılar bir hata işlemiş olabilirler. Ama haysiyet divanı acele karar vermesin. Kendilerini delege olarak kongreye alınız, onlar da kongrede ispat hakkı meselesine hiç temas etmezler." Menderes, bu öneriyi reddetmiş ve İspatçılarını gözden çıkardığını şu sözleriyle dile getirmiştir: "Onlar bu konuyu açmasa bile ben açacağım"³³.

DP, 4. Büyük Kongre'sini 15-18 Ekim 1955 tarihinde gerçekleştirmişti³⁴. Kongre'nin başlamasına birkaç saat kala, İspatçılardan dokuz milletvekili partiden ihraç edilmiştir. Bunun üzerine, önergede imzası bulunan diğer dokuz kişi, Kongre'ye katılmamış, Kongre'yi boykot etmiş ve Kongre'nin son gününde de partiden istifa etmiştir. Menderes, Kongre'de, ispat hakkını savunana karşı "İstak hakkını"³⁵ gündeme getirmiştir. Menderes, önerisini şu sözlerle ifade etmiştir: "Partiden çıkarılan milletvekillerinin aramızda kuyrukları vardır. Bu kuyrukların da kesilmesi lazım gelmektedir."³⁶ İspatçılarının tasfiyesiyle, Menderes'in, parti içindeki gücünü pekiştirdiğini söylemek mümkündür³⁷.

Menderes, 1954 genel seçimlerinden sonra, günden güne sertleşen ve Büyük Kongre'de en sert noktasına ulaşan üslubunu, Kasım 1955'te yumuşatma yolunu tutmuştur. 1955 yılı son ayında, Menderes, ılımlı bir tutum içine girmiştir. Hatta, 10 Aralık 1955 tarihinde, hükümet programını kamuoyuna sunarken, radikal reformların yapılacağına dair söz vermiştir. Bu reformlar arasında, anayasanın değiştirilmesi, çift meclis sisteminin kabulü, 1950'den

32 Şefahtçiler şunlardır: Yusuf Azizoğlu (Diyarbakır milletvekili), Halit Zarbun (Gümüşhane milletvekili), Rifat Öçten (Sivas milletvekili), Mustafa Akçalı (Adana milletvekili), Nurettin Ertürk (Sivas milletvekili), Esat Budakoğlu (Balıkesir milletvekili), Muammer Obuz (Konya milletvekili), Himmet Ölçmen (Konya milletvekili). "Şefahtçiler" hakkında detaylı bilgi için bkz. Rifki Salim Burçak, a.g.e., s.335.

33 Rifki Salim Burçak, a.g.e., s.336.

34 Büyük Kongre, iki yıl gecikmeli olarak yapılmıştır. Aslında, Kongre'nin, 5 Ekim 1953 tarihinde yapılmış olması gerekmektedir. Kongre'nin iki yıl süre ile ertelenmiş olmasını, Menderes'in, parti içi muhalefeti engellemek için uygulamış olduğu bir taktik olarak nitelendirmek mümkündür. Nitekim Menderes, Kongre'deki konuşmasında şöyle demiştir: "İfrakçılar, içlerindeki ateşi, sizin içinize sokmak ve bu kongreye de getirmek istiyorlardı. Buna meydan vermek istemedik. Kongrenin gecikmesinin sebebi budur. Onlar harman yakmak istiyorlardı. Fakat harman yakmak isteyenler harman zamanına yetişemediler." Cumhuriyet, 18 Ekim 1955.

35 İstak hakkı, bir partiden milletvekili seçilen kimsenin o partiden ayrılması ile milletvekilliğinin de düşmesi gereğini ifade etmektedir. Cihat Baban, a.g.e., s. 189.

36 Rifki Salim Burçak, a.g.e., s.350.

37 Dikkat çekmek gerekir ki, DP'den İspatçılarının tasfiye edilmesi, Parti içindeki muhalefeti tamamen ortadan kaldırmamıştır. Örneğin, 22 Kasım 1955 tarihinde, DP Meclis Grubunda, hükümet sert bir dille eleştirilmiş, hatta Menderes, ruhen kendisini istifaya hazırlamıştır. Ancak Mükerrerrem Sarol, Menderes'e, Grubun önüne çıkıp, salt kendisi için güvenoyu istemesini ve kabinenin tüm bakanlarını feda etmesini önermiştir. "Sarol Formülü" denilen bu siyasi manevrayı Menderes uygulamış ve şahsı adına güvenoyu almıştır. Bu hadise, Menderes'in adının, partisinin adının önüne geçtiğinin açık bir ifadesidir. Cumhuriyet, 30 Kasım 1955.

sonra çıkartılmış olan antidemokratik yasaların kaldırılması, seçim kanununun değiştirilmesi, enflasyon ve karaborsa ile mücadele edilmesi, eski bakanlar ile ilgili soruşturmanın bir an önce tamamlanması, basın kanununun özgürleştirilmesi, gazetecilere ispat hakkının verilmesi ve üniversitelere özerklik tanınması gibi reformlar vardır.³⁸ Menderes'in böyle bir programı uygulayacağına inanan İspatçıların bu programla ilgili yorumu ise şöyle olmuştur: "Bu, DP'nin programı mı, yoksa bizim isteklerimizin listesi mi?"³⁹

İspatçılar, DP ile yollarını ayırdıktan sonra, hemen bir partileşme sürecine girmeyi istememişler, partileşme için bir müddet beklemeyi, ülke genelinde gözlem yapmayı uygun bulmuşlardır. Beyanatlarından da, 1956 yılından önce bir parti kurmaya niyetleri olmadıkları anlaşılmaktadır. Bununla beraber, Karaosmanoğlu ve Üstündağ gibi isimlerin, kendi seçim bölgelerini kapsayan yurt gezilerine çıktıkları bilinmektedir. Bu geziler, İspatçılar tarafından, gözlem gezileri olarak kamuoyuna sunulurken, Menderes tarafından, bir partileşme çalışması olarak değerlendirilmiş ve hatta Menderes, 4 Kasım 1955 tarihinde, İspatçıları, DP'ye davet etmiştir. Menderes'in bu daveti üzerine İspatçılar, partileşme sürecini hızlandırmaya karar vermişlerdir. Aksi halde, gruptan firelerle karşılaşılabilirdiği düşünülmüştür. Dolayısıyla, Menderes'in basın aracılığıyla İspatçılara yaptığı davetin hemen sonrasında, İspatçılar, kamuoyuna yeni bir parti kurma hazırlığı içinde olduklarını duyurmuşlardır. Çelikbaş, ülkenin yeni bir partiye ihtiyacı olduğunun gerekçesini şu sözlerle dile getirmiştir: "Bizim mücadelemiz şahıslarla değil, zihniyet iledir. Rejim buhranını ve iktisadi müşkülli doğrudan zihniyet devam ettiği sürece mücadeleye devam edeceğiz."⁴⁰

Hürriyet Partisi, 19 Aralık 1955 tarihinde resmen kurulmuştur. Partinin kuruluşu, basın organlarında, birbirinden farklı yorumlarla karşılanmıştır. Akşam Gazetesi'nde şöyle denilmiştir: "...Bu partinin kurucuları, Demokrat Parti iktidarına karşı, 1954 Mayıs'ından sonra, halk arasında belirmeye başlayan hoşnutsuzluğun, kendilerine müsait bir zemin hazırladığına kani bulunmasalardı, bu hususta kararlı dahi olsalar, teşebbüslerini bir müddet geri bırakırlardı. Demek ki, Hürriyet Partisi, doğar doğmaz, memlekette sempati ile karşılanacağından emin olarak siyaset sahasına atılmış bulunuyor. Kabul etmek gerekir ki, hadiseler de, bu kanaatin temelsiz olmadığını göstermektedir..."⁴¹ Zafer Gazetesi'nde şöyle denilmiştir: "...Akıl ve mantık sahibi olan her vatandaş, bu kurucuların karşısına geçerek, geçmiş yıllarda, bugün şikayetçi oldukları siyasi, iktisadi, içtimai hadiselerin mimarları arasında, bizzat kendilerinin de bulunduğunu söylemekte, bir an için olsun gecikmeyeceklerdir."⁴² Menderes ise, Hürriyet Partisi'nin kuruluşuyla

38 Cumhuriyet, 11 Aralık 1955.

39 Benzer bir değerlendirmeyi, Menderes'in samimiyetine güven duymayan, CHP Genel Başkanı İnönü de yapmıştır. Bkz. Cumhuriyet, 15 Aralık 1955.

40 Cumhuriyet, 12 Kasım 1955.

41 Akşam, 20 Aralık 1955.

42 Zafer, 23 Aralık 1955.

görsel

Akademik
Bakış

163

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

ilgili şöyle demiştir: “Bizden ayrılan arkadaşların ispat hakkı münakaşalarına sarılmaları bir vesiledir, bir buluştur. Ayrılan arkadaşlarımla şahısları aleyhinde bulunmaktan tevekki etmek istiyorum. Madem ki böyle bir karar vermişlerdir, inşallah akıllı davranırlar ve söz ve hareketlerini daima memleket menfaati ile telif ederler.”⁴³”

Hiç kuşkusuz ki, Hürriyet Partisi’nin kuruluşu, Menderes’in sarsılmaz konumunu zedeleyen bir girişim olmuştur. Çünkü İspatçıların DP’den kopuşunun baş mimarı Menderes’ten başkası değildir. Her ne kadar Menderes, bu hatasını anlamış ve İspatçıları partiye tekrar davet etmişse de, attığı adımda geç kaldığını kendisi de görmüştür. Daha ötesi, Menderes’in geç kalmış bu girişimi, Hürriyet Partisi’nin, beklenenden daha erken bir tarihte kurulması sonucunu doğurmuştur.

Partinin Programı ve Temel Görüşleri

Hürriyet Partisi’nin kuruluş tüzüğünde, Parti’nin amacı, “Cumhuriyet kanunları dairesinde çalışarak programda yazılı esasları vatandaşlara benimsetmek ve bu yoldan memlekete hizmet etmek” olarak belirtilmiştir. Parti, bu amaca, liberal demokratik ilkelerle ulaşılabileceğini savunmuştur. Tüzüğünde, şu görüşe yer vermiştir: “Vatandaşın emniyet ve huzurunu sağlamanın temel yolu demokratik rejimi tesisi etmektir. Kurulacak olan bu yapı ile her türlü siyasi ve içtimai korkudan azade müstakar bir cemiyet vücuda getirilecektir.”⁴⁴ Programında ise demokrasiyi şöyle tanımlamıştır: “Demokrasi, amme işlerinin müzakere, münakaşa ve tam bir murakabe serbestliği içinde bütün vatandaşların iştirakiyle yürütüldüğü rejimdir.”⁴⁵”

Parti, anayasayı, demokratik rejimin güvencesi olarak görmüştür. HP, anayasayı demokratikleştirecek siyasal kurumun, TBMM olduğunu savunmuştur. Ülkenin yeni bir anayasaya sahip olması gerektiğini sıklıkla dillendirmiştir. Ülkenin ihtiyaçları bakımından, *Anayasa Mahkemesi, Yüksek Seçim Kurulu* gibi yeni kurumların kurulmasını önermiştir. Devletin organlarının uyum içinde çalışması için, siyasilerin şahsi istibdada ilerlemelerine karşı bir tedbir olarak, fren mekanizmalarının anayasada yer alması gerekliliğini öne sürmüştür. Fren mekanizmaları, Parti programında, şöyle sıralanmıştır: “Nispi temsile dayalı yeni bir seçim sistemi, ikinci bir meclisin kurulması, cumhurbaşkanının partiler üstü bir konuma getirilmesinin sağlanması, siyasi partilerin anayasal güvenceye kavuşturulması, kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir anayasa mahkemesinin kurulması, yargı bağımsızlığını ve yargıç güvencesini sağlayan hükümlerin anayasada yer alması ve Yüksek Hakimlik Şurasının kurulmasıdır.”⁴⁶”

Parti, milli iradenin, parlamentoya daha iyi yansımaları için, nispi temsil sisteminin kabul edilmesini lüzumlu bulmuştur. Ayrıca, çift meclisli bir

43 Cumhuriyet, 20 Aralık 1955.

44 Hürriyet Partisi Yayınları, *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Parti Programı*, Örnek Matbaası, Ankara 1956, s.1.

45 *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Parti Programı*, s.29.

46 *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Parti Programı*, s.65.

parlamento sistemini önermiştir. Birinci meclisin yanında, seçimi ve üyeliği özel şartlara bağlanmış ikinci bir meclis (senato) kurulmasını, ülke için elzem görmüştür. Parti; Cumhurbaşkanlığı makamının, partiler üstü bir duruma getirilmesini, cumhurbaşkanının iki meclisin üyelerince seçilmesini, görev süresinin yasama organının görev süresinden farklılaştırılmasını ve üst üste iki defadan fazla seçilmesinin yasaklanmasını, sağlıklı işleyecek bir demokratik rejim için gerekli tedbirler olarak sıralamıştır.

Siyasi alandaki varlık sebebini, mevcut rejim buhranını çözme esası üzerine oturtan HP, bu hususta şu görüşe sahiptir: "...*Demokratik rejimin tehlikede olduğunu dile getirmek yeterli değildir. Mesele teşhis edilen derde devayı bulmaktır. Yani, tedbirleri bularak, onları kolaylaştırıp tatbik edecek insanları işbaşına getirmek gerekmektedir.*" Parti, demokratik rejimin kurulması ve işleme için üç ana hareket noktası belirlemiştir. Bunlardan birincisi, "*Bütün medeni milletlerin, demokratik ülkelerin üzerinde ittifak halinde buldukları, hakim teminatı, basın hürriyeti ve üniversite muhtariyeti gibi müesseseler yerleştirmek*"; ikincisi, "*Demokratik nizamı takviye edecek, devlet mekanizmasının suiistimallerine engel olacak yasalar çıkartmak*" ve üçüncüsü, "*Bütün bu müesseselerin kurulmasına ilmi esaslara uygun hareket planı yapılması*"dır.⁴⁷

Parti, teokrasi ve demokrasi arasındaki farkın, egemenliğin birincisinde Tanrı'ya, ikincisinde ise halka ait olmasından kaynaklandığına dikkat çekmiş ve laikliğin demokratik rejimin esasını oluşturduğunu savunmuştur. Laikliğin, yalnızca din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklinde tanımlanamayacağını, böyle bir tanımlamanın noksan olduğunu iddia etmiştir. Parti'ye göre, laik bir rejimden söz edebilmek için, hem '*din ve devlet işleri birbirinden ayrı olmalı*', hem de, '*din toplumsal hayatın belirleyicisi olmaktan çıkartılmalı*'dir. HP'ye göre; din, özel alanın konusu yapılmalı ve toplum hayatının her yönüyle müspet bilimin verilerine göre şekillenmesi için tedbirler alınmalıdır.⁴⁸ Nitekim Hürriyet Partisi, DP iktidarının, laiklik anlayışına aykırı davrandığını öne sürmüştür. Parti'ye göre, laikliğin amacı, Tanrı ile kul arasına girmiş olan ve aslında dinde var olmayan ama ona yüklenen unsurların ortadan kaldırılmasıdır. Dolayısıyla HP, laik bir rejimde, sadece dini politikaya alet eden siyasi partiler ve şahıslarla mücadele etmenin yeterli olmadığını, ayrıca, dine atfedilen ancak dine ait olmayan inançlar ile de mücadele edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁹

HP, siyasi partilerin hem hukuki hem de mali olarak anayasal güveneye kavuşturulmasının elzem olduğunu savunmuştur. Parti'ye göre, siyasi partilerin, Cemiyetler Kanunu'na tabi olması doğru değildir. Ayrıca, ülkedeki partilerin yapılanmalarını şiddetle eleştirmiştir. Örneğin, Turan Güneş, bu bahiste şunları söylemiştir: "*Bir memlekette partiler arasında siyasal mücadelenin*

47 Hürriyet Partisi Yayınları, *Hürriyet Mektupları*, Şaka Matbaası, Ankara 1956, s. 5.

48 *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Parti Programı*, s.77.

49 *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Parti Programı*, s.78.

serbestçe cereyan etmesi, hatta demokratik nizamın birçok unsurlarının mevcut bulunması kafi değildir. Fikirler, siyasi partiler kanalı ile tezahür edeceğine göre, bir fikrin o teşkilat içinde serbestçe beyan edilebilmesi, müzakere edilebilmesi lazımdır. Diğer bir ifadeyle, devlet düzeni içinde tatbiki gereken demokratik usulleri, siyasi partilerin bünyeleri içinde uygulamak lazımdır. Aksi halde, partilerin birkaç şahsın kendi nüfuz ve iktidarlarının oyuncağı olması mukadderdir.⁵⁰

HP, hem CHP'yi hem de DP'yi, yapılanmaları bakımından eleştirmiş ve kendinin mevcut partilerden bir farklılığının da, yapılanmasındaki demokratik anlayış olduğuna dikkat çekmiştir⁵¹. CHP için şu görüşü öne sürmüştür: "*CHP, aslında, hür ve gönüllü kararlarla fertlerin iradelerini birleştirdiği, normal bir siyasi teşekkül değildir. CHP, milli mücadelenin devrinin davaları hallolduktan sonra, kendini, yeni şartlara intibak ettirme, bünyesinde buna göre istihale geçirme imkanı bulamamıştır.*⁵²" DP'nin yapısı için ise şunlar söylenmiştir: "*DP, uzun süren tek parti döneminden sonra, birden, Türk siyasal hayatına karışan bir kuvvet olarak, daha doğuştan bazı zaaf unsurları ile faaliyete başlamıştır. Fikirler öne süren bir siyasi hareket şeklinde değil, fakat uzun süren bir gayrimemnunlar koalisyonu halinde ortaya çıkmıştır. İktidarı ele aldıktan sonra da, kütleleri muayyen hedeflere sevk etmek, halka bazı fikir ve idealleri teklif ve ilham ederek kütleleri birleştirme yolunu ihmal etmiştir. Kütleleri, yalnız iktidarın nimetlerini paylaşmak, menfaat ortaklığından faydalandırmak gibi tamamen maddi unsurlarla bir arada tutacağını sanmıştır.*⁵³"

HP, DP'li milletvekillerinin vatandaşa hizmetten çok, parti genel başkanına hizmet ettikleri iddiasında bulunmuş ve partizanlığın iktisadi ve toplumsal hayata yayılmasından şikayetçi olmuştur⁵⁴. Bu bahiste şöyle denilmiştir: "*Demokrat Parti, halkın hürriyet ve daha fazla demokrasi umutları ile iktidara gelmiş ancak onu inkisara uğratmıştır. Milletın sesi kesilmiştir ve sadece iktidar konuşmaktadır. Fikirleri ifade hürriyeti yoktur. Para ve iktidar kazanmanın yolu, iktidardakilere hizmettir ve mutlak itaattir. Adalet ve bilim sadece iktidarın düşkünülüğüdür. Hapishaneler ise yüzlerce münevver ile doludur.*⁵⁵"

Üreticiye yüksek taban fiyatı uygulamak, imar affı çıkarmak, belediye kontrollerini kaldırmak gibi uygulamaları, seçim propagandası olarak kullanmanın, hem siyasi ahlaka, hem de ekonomik gelişmeye aykırı olduğunu

50 *Yeni Gün*, 1 Eylül 1957.

51 HP kendisi için şu tanımlamayı yapmıştır: "*Partimiz muayyen şahsiyetlere dayanmadan kurulmuş; mensuplarının, parti işlerini ve siyasetini, tam ve hukuki ve fiili eşitlik dairesinde yürüttükleri ilk siyasi teşekkül olmakla iftihar eder.*" Bkz. Hürriyet Partisi Yayınları, *İleriye Atılış*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957, s.15.

52 *Yeni Gün*, 4 Ocak 1958.

53 *Yeni Gün*, 7 Ekim 1957.

54 Bu duruma, 1954 genel seçimlerinden sonra, Başbakan Menderes taraftarlarına çeşitli imtiyazlar tanınmasını, örnek olarak göstermişlerdir. Bkz. Hürriyet Partisi Yayınları, *Daha İyi Bir İdare Cihazı İçin*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957, s.5.

55 *Daha İyi Bir İdare Cihazı İçin*, s. 3.

belirten HP; kendini, böyle bir ortamdan çıkmış yeni bir hamle olarak tanımlamıştır. Nitekim, Parti'nin kuruluş beyannamesinde şöyle denilmiştir: *"Türk Milletinin arzu ve isteğine tercüman olmak üzere kurulmuş bir siyasi teşekkül olarak, milleti inkisara uğratmadan çalışmak görevimizdir."*⁵⁶ Parti, DP iktidarının icraatları hakkındaki genel kanaatini ise şöyle özetlemiştir: *"İktidar, demokratik rejimin bütün unsur ve müesseseleriyle kurulup işlemesine engel olmaktadır. İktisadi ve sosyal hayattaki bozuklukların sebebi, hürriyetten ve demokrasiden uzaklaşmaktır. Mevcut iktidar partisinde, parti içi demokrasi ve hürriyet yokken, millete demokratik rejimi getirmesi beklenemez. Denetimsiz, şahsi ve keyfi iktidara gidiş, bunalımın temel nedenlerindedir."*⁵⁷

Parti, "tarafsız kamu idaresi" anlayışını savunmuştur. Parti'ye göre, tarafsız bir idare, ancak "hukuka bağlı devlet" ilkesi ile gerçekleştirilebilir. Parti, kamu idaresindeki problemleri üç ana başlık altında toplamıştır. Bunlar, teşkilat bozukluğu, plansızlık ve personel meseleleridir. Teşkilat bozukluğu bağlamında, aşırı merkezîyetçiliği ve mülki taksimatı kamu idaresinin başlıca sorunu olarak görmüştür. İllerdeki bütün işlerin, merkeze sorulmadan, mahalli şartlara uygun olarak yürütülebileceği bölge valiliklerin kurulmasıyla, bu sorunun çözülebileceğini savunmuştur. Parti'ye göre, dönemin iktisadi devlet teşekkülleri amaçları dışına çıkartılmış ve seçmenlere geniş maaş imkanları sunmanın aracı haline getirilmiştir. Parti, bu sorunun, ancak ve ancak, devlet gelir ve giderlerinin tam ve doğru olarak ortaya konulması suretiyle hazırlanacak olan devlet bütçesi ile çözülebileceğini iddia etmiştir. Kamu yönetiminde plansızlığı şiddetle eleştirmiştir. Bu bağlamda, Başbakanlık bünyesinde, bağımsız bir Planlama Teşkilatının kurulmasını önermiştir. Ayrıca, bakanlıkların bünyesindeki planlama dairelerinin tetkik heyet olarak çalışmadıklarını dile getirmiş ve bu birimlerin, iktidar tarafından, faal hizmet görmesi istenmeyen memurlar için, bir dinlenme yeri olarak düşünülmesine karşı çıkmıştır.

Parti, memuru, "orta sınıfın çekirdeği" olarak tanımlamıştır.⁵⁸ Bu bağlamda, "eşit işe eşit ücret" ilkesinin hayata geçirilmesi gerekliliğine vurgu yapmış ve kamu idaresinde, liyakate göre atanma ve terfiinin önemine dikkat çekmiştir. Devlet kurumlarında çalışan memurların, ellerine geçen kısıtlı maaşla yaşamaya çalışmalarına karşın; aynı tahsil derecesine, kabiliyet ve ehliyete sahip ücretlilerin, özel sektörde, daha iyi koşullarda çalışmalarının adaletsizlik olduğunu savunmuştur. Parti, memuriyetin itibarının sarsılması sorununa çözüm olarak, memurlar ile özel sektördeki ücretliler arasındaki uçurumun giderilmesini önermiştir⁵⁹. Memur maaşlarının, enflasyon karşısında erime-

56 Hürriyet Partisi Yayınları, *Hürriyet Partisi Kuruluş Beyannamesi*, Örnek Matbaası, Ankara 1956, s.6.

57 *Hürriyet Partisi Kuruluş Beyannamesi*, s. 8.

58 *Daha İyi Bir İdare Cihazı İçin*, s. 9.

59 "Memurun itibarı ve şerefi en azından kalkınma kadar önemli bir milli sorundur" denilmektedir. Bkz. *Daha İyi Bir İdare Cihazı İçin*, s. 10.

Gözi

Akademik
Bakış

167

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

yecek şekilde ayarlanması gerekliliği üzerinde durmuştur. HP, ayrıca; memur seçimlerinde, terfi ve tayinlerinde, hissi ve partizan sebeplere yer vermeksizin, memurlarla ilgili her türlü kararın yargı denetimine tabi olmasını sağlamak ve emekliliği geçim darlığı olmaktan çıkartmak suretiyle, memurlar lehine iyileştirmeler yapılması gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Parti; ordu, emniyet ve yargı mensupları hariç olmak üzere, tüm memurlara, mesleki teşekkül kurma hakkı verilmesinin, demokratik rejimin gereği olduğunu öne sürmüştür. Parti'ye göre, iktidar, bu gibi teşekkülleri birer tehdit olarak görmemeli, öte yandan bu teşekküller de, partilerin siyasi propagandasının aracı haline gelmekten kaçınmalıdırlar. Parti, basın özgürlüğü meselesinin önemine sıklıkla dikkat çekmiştir. Basının, her türlü etki ve baskıdan uzak kalması ve iktidarın, basın özgürlüğünü çiğnememesi gerektiği görüşündedir. Parti, haber alma aracı olan Radyo'nun, özel işletmeye bırakılmayacağını söylemiş, Radyo'da devlet tekelini savunmuştur. Ayrıca, devlet gücünü elinde bulunduran DP iktidarının, iletişim araçlarını tek yanlı kullanmasını şiddetli bir şekilde eleştirmiş ve bu gibi suiistimallere karşı, Radyo İdaresinin özerkleştirilmesini çözüm önerisi olarak sunmuştur.

HP, "ulusal eğitim politikası" oluşturmanın önemine de dikkat çekmiştir. Her kişinin kabiliyeti doğrultusunda eğitilmesi ve eğitim imkanlarının tüm vatandaşlara eşit olarak sunulması gerektiğini savunmuştur. Memlekette cehaletin, siyasi ve toplumsal krizleri besleyen bir sorun olduğuna işaret eden Parti, özellikle kırsal kesimde, mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırılmasını önermiştir. Ayrıca, ülkede, laik ahlaka sahip, müspet bilgiler ile donanmış din adamlarının yetiştirilmesini, devletin görevleri arasında saymıştır.⁶⁰ HP, eğitim meselesini, kalkınma politikası ile ilişkilendirerek ele almıştır. Çoğunlukla akademisyenlerden müteşekkil bir parti olduğundan, üniversitenin bilimsel, idari ve mali özerkliği, HP'nin sıklıkla dile getirdiği konulardan birisi olmuştur. Parti, ayrıca, siyasi hayatın ileri seviyeye yükselebilmesi için, üniversite öğretim üyelerinin, parti kademelerinde, aktif vazifeler almalarının sağlanmasının ve akademisyenlerin, memleket meseleleri üzerinde, tam bir özgürlükle fikirlerini beyan etmelerinin koşullarının yaratılmasının önemini savunmuştur.

HP, toplumda barışın tesis edilmesinin, iktisadi kalkınma ile mümkün olduğunu öne sürmüştür. Parti'ye göre; kalkınma, ancak, ekonomideki toplam üretimin tamamı tüketilmeyip, tasarruf edilen kısmın yatırıma dönüştürülmesi suretiyle sağlanabilecektir. Parti, milli gelirin adil dağılımını, kapitalist sistemin lokomotifleri olarak görmüştür. Parti'ye göre; kalkınmış bir devletin görevi, asgari bir şekilde ekonomiye işletmecisi olarak girmek ve sadece pi-

60 HP, genel eğitim politikasını ise şöyle özetlemiştir: "Eğitim politikalarının amacı milli, manevi ve insani kıymetlere bağlı, demokrasiye inanan, demokrasi usullerini benimsemiş, hür fikirli, kültürlü, müteşebbis ve inkişafçı vatandaş yetiştirmektir." Bkz. *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Parti Programı*, s.80.

yasa mekanizmasını kontrol etmektir. Parti, kalkınmayı şöyle tanımlamıştır: “Kalkınma, kişi başına düşen milli gelirin, mümkün olan en yüksek hızla artmasıdır.”⁶¹ Kalkınmanın sanayileşme yoluyla gerçekleştirilebileceğini iddia eden HP, bu bahiste şunları söylemiştir: “Geri kalmış ve sosyal meselelere önem vermemiş bir memleketin, ancak sanayileşme yoluyla kalkınabileceği hakikattir. Gelişmiş ülkelerdeki nüfusun sektör dağılımına bakıldığında, zirai nüfusun, umum nüfusun %5 ila %29’unu, sınai nüfusun ise %30 ila %34’ünü teşkil ettiğini görmek mümkündür. Türkiye’de ise, zirai nüfusun %75 olmasına mukabil, sınai nüfus %7 ila %10’u aşmamaktadır. Bu demek oluyor ki, zirai sektörde gizli işsizlik mevcuttur. Nüfusun %25’inin yapabileceği üretimi %50 daha fazla insan yapmaktadır. İşte bu tablo, milli geliri artırmak için, zirai sektördeki bu fazla nüfusu, sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam etme gereği kendini açık etmektedir.”⁶²

Parti, “devlet müdahaleli kapitalizmi” savunmuştur. Fakat burada bir hususun altını çizmek gerekir ki; kapitalizmi, liberalizmle aynı gören çevrelerce, HP’nin iktisat politikası liberalizm olarak kategorileştirilmiştir. Oysaki HP, kapitalist sistemin, devlet müdahaleli veya devlet müdahalesiz iki şekilde de işletilebileceğini, ancak Türkiye için uygun modelin, mevcut dönemde, devlet müdahaleli kapitalizm olduğunu öne sürmüştür. Parti, hem devlet müdahalesiz kapitalizmin hem de devlet müdahaleli kapitalizmin, Atatürk hayatta iken, tecrübe edildiğine dikkat çekmiş, birincisine örnek olarak 1923-1929 arası dönemi, ikincisine örnek olarak da 1932-1938 arası dönemi göstermiştir⁶³. Parti, iktisat politikasını şöyle özetlemiştir: “Partimiz, iktisaden özel mülkiyete dayanan, ferdin iktisadi hürriyetini koruyan, özel teşebbüsü esas tutan, ancak devletin rehberliğini tanıyan ve sosyal adaleti gaye edinen nizamı şart koşar.”⁶⁴ Parti, ayrıca, iktisat politikalarının belirlenmesinde ve tetkik edilmesinde yardımcı olacak, akademisyenlerden ve başarılı iş adamlarından oluşan, istişare heyeti niteliğinde bir “İktisadi Araştırma Enstitüsü” kurulmasını önermiştir. Parti, bu öneriyle, iktisadi karar mekanizmasını geniş bir tabana yaymayı amaçlamıştır.

HP; DP iktidarının, mal kıtlığına ve karaborsaya yol açan hatalı politikalar uyguladığını sık sık dile getirmiştir. Pek çok kez, halkın, kalkınma uğruna ıstırap çektiğine işaret etmiş; halkın çektiği ıstıraptan muhalefet partilerinin şikayet etmesi üzerine, iktidarın, derhal, yapılan yatırımları göstererek, memleketin geliştiğini ispat etmeye koyulmasının kandırmaca olduğunu savunmuştur. Parti, basına verdiği bir demeçte bu bahiste şunları söylemiştir: “... İstisraf vardır, vuzuhsuzluk ve plansızlık mevcuttur. İşte şimdi barajların neden bitmediğini anlıyoruz. Sebep gayet basit: İyi ile kötüyü ayırmaya muktedir olduğunu kabul etmeyen kimseler, icraatlarını sağlam temellere dayandıracaklarına, daha çok göz boyamaya ehemmiyet vereceklerdir. İktisadi kalkınma, iktisadi maksatla değil, siyasi maksatlarla yapıla-

61 Hürriyet Partisi Yayınları, *İktisadi Adalet Bahsinde Görüşler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957, s.13.

62 *Daha İyi Bir İdare Cihazı İçin*, s. 10.

63 Parti, 1930-1931 yıllarını devlet müdahaleli kapitalizme geçiş yılı olarak değerlendirmiştir.

64 *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Parti Programı*, s.85.

Gazi

Akademik
Bakış

169

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

caktır. Fabrika, en lüzumlu olduğu yere değil, en çok rey getiren yere yapılacaktır. Baraj, millete hizmet için değil, reklam vasıtası olarak kullanılacaktır.⁶⁵

Parti, Türkiye’de toplumsal meselelerin ideolojik kalıplarla ele alınmasının yanlış olduğunu savunmuştur. Bu bahiste şu görüş savunulmuştur: “Türkiye’de siyasi oluşumlar ve münevverler, sosyal davalara bakarken, iki ayrı kutbun tesirleri arasında bocalamaktadırlar. Bunlardan birincisi cumhuriyetin ilk yıllarından beri tesirini gösteren Marksist teoriler, ikincisi ise Marksizm’e karşı devleti ve devletin milli hakimiyete dayanan temelini korumak için demokratik esasları göz ardı edebilen yarı faşist denilebilecek otoriter oluşumlardır.⁶⁶” Parti, toplumsal sorunların çözümünde, Marksist teorilerin etkisinde kalmayı, toplumsal barış için çok tehlikeli bulmuş ve bu görüşüne mesnet olarak, yabancı ülkelerden örnekler verme yolunu tutmuştur. Mesela, bir keresinde şöyle denilmiştir: “Marksistler, sosyal meseleleri, işçiler ile cemiyetin diğer tabakaları arasında bir sınıf mücadelesinin başlatılması ve idame ettirilmesi için bir fırsat olarak değerlendirirler. Örneğin Fransa gibi ülkelerde, komünist partiler, işçi ve işveren itilaflarını kullanarak, demagojik taleplerle, enflasyonu körükleyip, üretimi azaltarak devamlı fakirleşmeyi hızlandırıp, bu şekilde toplum nizamını bozma gayretindedirler.⁶⁷”

Parti, işçilere “grev hakkı ve sendika kurma özgürlüğünün tanınması” gerektiğini savunmuştur. Parti’ye göre, grev hakkını ve sendika hürriyetini tanımamak, sınıf kavgalarını önlemenin yolu değildir. Parti, sosyal hakları savunmanın, bireysel hakları savunmakla çelişmediğine de dikkat çekmiştir. Bu bahiste şöyle denilmiştir: “Tıpkı Batıda fert haklarını savunmuş olan hakiki liberallerin, sosyal problemlerin çözülmesine uğraştıkları gibi; Hürriyet Partisi de, fert haklarının teminat altına alınmasını talep eden zihniyetin, sosyal hakların da tesisine amir bulunduğu için, vatandaşların, yeni, mufassal ve vazif bir sosyal haklar rejiminden istifade etmelerini zaruri görmektedir. Bunun için de, Hürriyet Partisi, sosyal güvenlik prensibinin anayasa-mıza yerleştirilmesinin zaruri olduğuna inanmaktadır.⁶⁸”

Parti, dış politika bağlamında; ülkenin, yabancı devletler ve uluslararası/bölgesel örgütlerle ilişkilerini düzenleyen politikalarının üretilmesinde, muhalefetin de, iktidar partisi kadar, söz sahibi olması gerektiğine işaret etmiştir. Bu bahiste, şunlar söylenmiştir: “Ammeyi ilgilendiren bütün meselelerde olduğu gibi dış politika konularında da muhalefetin vazifesi, hükümet icraatını tenkidi bir gözle incelemek, hataları meydana koymak ve varsa yeni alternatifleri ortaya çıkartarak istikbalin muhtemel iktidarının bu mevzularda ne şekilde hareket edeceği hususunda halka bir fikir vermek suretiyle bu sahada da milli münazaranın en verimli şekilde cereyanını temin etmektir. Muhalefetin bu fonksiyonu gerek iç gerekse dış politika konularında aynıdır.⁶⁹”

65 Yeni Gün, 1 Eylül 1957.

66 İctimai Adalet Bahsinde Görüşler, s.10.

67 İctimai Adalet Bahsinde Görüşler, s.12.

68 Yeni Gün, 29 Ağustos 1957.

69 Yeni Gün, 25 Mayıs 1957.

HP, ayrıca; Birleşmiş Milletler Teşkilatı, NATO, Bağdat Paktı, Avrupa Konseyi gibi örgütlere, egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü korumak için katılmak gerektiğini savunmuştur. Dış siyasette, dönemin en önemli konusu, hiç kuşkusuz ki "Kıbrıs Davası"dır ve Parti, DP'nin Kıbrıs Meselesi'nde uygulamış olduğu siyaseti, başarısız bulduğunu sıklıkla dile getirmiştir. Örneğin, Turan Güneş, iktidarın Kıbrıs politikasını eleştirerek, bu bahiste şunları söylemiştir: "... Kıbrıs için önce bizimidir dediler, aradan bir beş gün geçti, yarısı bizimidir dediler. Sonra, Yunanlılar adanın hepsini istediklerinde, yarısını dahi vermek istemeyen vatandaşlara karşı verdikleri cevap şu oldu: 'Kıbrıs ne zaman tam olarak bizimdi de yarısını verişimizi tenkit ediyorsunuz?' Arkadaşlar, İstanbul akasyaları gayri ciddi budanabilir, ama Kıbrıs işi, bu gayri ciddilik içinde yürümez."⁷⁰ HP, ayrıca, DP'nin Ortadoğu politikasını da eleştirmiştir. İktidarı, Ortadoğu'da, Türkiye'nin çıkarlarını ihmal eder şekilde, Batı istekleri doğrultusunda davranmakla suçlamış, özellikle de Kuzey Afrika'daki milliyetçileri desteklemediği için hatalı bulmuştur.

Parti, muhalefet partisinin görevinin, yalnızca sorunları tespit etmek olmadığından, tespit ettiği her soruna, çözüm önerisi getirmeyi ihmal etmemiştir. Nitekim Parti, sorunların çözümüne dair sunduğu çözüm önerilerinin nitelikleri hususunda, kendini diğer partilerden ayırmış ve siyasal yaşamda, farklı bir işleve sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Sunduğu çözüm önerilerinin değerine dair şunları söylemiştir: "Hürriyet Partisi'nin vermiş olduğu fikri hazırlık örneklerini, diğer partilerin taklit etmeye gayret göstermeleri beklenmektedir. Bu suretle Hürriyet Partisi, iktidara geçmeden bile, Türk politikasına istikamet veren, yön gösteren bir tesir icra etmiş olacaktır."⁷¹

Hiç kuşkusuz ki, aydının; iktisadi, siyasi ve toplumsal meselelerde etkili olmasını mümkün kılacak pek çok muhtemel yol mevcuttur. Aydın, bu yollardan birisini seçerek, toplumun doğru yola sevk edilmesi sorumluluğunu yerine getirir. Nitekim Hürriyet Partililer, aydın olma sorumluluğunun gereğini, parti siyaseti yapmak suretiyle yerine getirmeyi seçmişlerdir. Fakat, onların bu seçimi uzun ömürlü olmamıştır. Bununla beraber, HP'liler, her aydının arzusu olan, içinde yaşadığı topluma etkide bulunma arzusunu tatmışlardır. HP'nin savunduğu görüşlerden pek çoğu, 1961 Anayasası ile somutlaşmıştır. Şu halde, Parti'nin; Türk siyasal yaşamında kısa süreli varlığına rağmen, görüşlerinin pek çoğu, 1961 Anayasası ile hayata geçmiş olduğundan, Anayasa'nın yürürlükte olduğu süre boyunca, yani 1961-1980 yıllarında, Hürriyet Partisi'nin, bir anlamda, 1960'lı ve 1970'li yılların Türk siyasal yaşamını, dolaylı da olsa, etkilemeyi başardığını söylemek mümkündür.

Partinin Faaliyetleri

Hürriyet Partisi, resmen kurulduğu 19 Aralık 1955 tarihinden itibaren, 1956 yılı ortasına kadar geçen sürede, tüm Türkiye'de, bir yandan teşkilatlanmış,

⁷⁰ Yeni Gün, 21 Ekim 1957.

⁷¹ Yeni Gün, 2 Ekim 1957.

bir yandan da, DP ile siyasal mücadeleye girmiş ve ülkede bir rejim buhranı olduğu tespitini, kamuoyuna benimsetmeye çalışmıştır.

HP'nin teşkilatlanması süreci, DP tarafından dikkatle izlenmiştir. Menderes, DP'nin taşra teşkilatının, HP'ye katılma ihtimalinden endişe duymuştur. Nitekim, böyle bir katılımı önlemek amacıyla, Menderes, bir takım tedbirler almıştır. Bu tedbirler arasında, parti müfettişlerinin sıklıkla taşra teşkilatında incelemelerde bulunması, Menderes'in DP'nin ilçe kongreleri dahil olmak üzere tüm il ve ilçe kongrelerine katılması, parti yöneticilerine baskın ziyaretlerde bulunması sayılabilir.⁷² Fakat belirtmek gerekir ki, Menderes'in almış olduğu tüm bu tedbirlere rağmen, DP'nin taşradaki kimi teşkilatlarında, HP'ye geçişler görülmüştür.

HP, DP ile siyasal mücadelesinin ilk örneğini, 23 Aralık 1955 tarihinde vermiştir. Söz konusu tarihte, HP Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci, TBMM Genel Kurulu'nda sözlü cevap verilmesi istemiyle, Meclis Başkanlığı'na bir önerge vermiştir. Önergeyle, İçişleri Bakanı Ethem Menderes'in, 20 Ekim 1955 tarihinde, askeri bir uçakla, Diyarbakır'a gitmesinin sebepleri öğrenilmek istenmiştir. Önergede yer alan sorular şunlar olmuştur: *"20 Ekim günü askeri uçakla Diyarbakır'a giderek, Kulp ve Lice ilçelerinde teftiş yapmanız ve bu arada Kulp kazasında Mustafa Ekinci size zulüm yapıyor mu sorularını halka tevcih etmeniz bir sebebi var mıdır? Diyarbakır vilayeti mebusları hakkında dosyalar tanzim edildiği ve bunun için Emniyet'in vazifelendirildiği rivayetleri dolaştığına göre, size, bu hususta bir ihbar var mıdır? Vali Şevket Ozanalp'ı DP'ye götürerek, belediye meclisi seçim listelerinin bir kısmının, ona terk edilmesi için, karar almanız doğru mudur? Memurların siyasetle iştigaline kanun mani iken, valinin bu vazifelerde çalıştırılması ve vali konağının bir siyasi karargah haline getirilmesi neye delalet eder? Partililerin, askeri uçakla, Diyarbakır'a gönderilmesi salahiyyetini nerden aldınız? Askeri vasıtaların, parti işlerine ve partililerin emrine tahsisine hükümetin inzıam eden bir kararı var mıdır?"⁷³*

Meclis Genel Kurulu gündemine alınan söz konusu önerge, Meclis'te şiddetli tartışmalara sebebiyet vermiştir. Önergenin sahibi Mustafa Ekinci, konuşmasında şöyle demiştir: *"...Vali, Emniyet Müdürünü çağırıyor, mebuslar hakkında tanzimine emir veriyor. Diyor ki, bu mebusları suçlandıracaksın, bir kısmı komünisttir, bir kısmı da Kürtçüdür diyeceksin... Fert hak ve hürriyetleri, her şeyin üstünde tutulmak mecburiyetindedir. Rejimin kökleşmesi bu yürüyüşe vabestir. Fert hakları haledar olduğu, vatandaşın arkasında polisin dolaştığı hallerde, o memlekette haktan, hürriyetten bahsetmek vahim bir iddiadan ibaret kalır."⁷⁴* Aslında, aynı soruna muhatap kalan tek kişi Mustafa Ekinci değildir. HP Kastamonu milletvekili Ziya Termen de, benzer bir olayı yaşamış ve bu durumu İçişleri Bakanlığı'na bir mektupla bildirmiş, fakat Bakanlık bu hadisenin takibini yapmamıştır.

⁷² Cumhuriyet, 17 Ocak 1956.

⁷³ Cumhuriyet, 24 Aralık 1955.

⁷⁴ Cumhuriyet, 25 Aralık 1955.

HP, DP ile siyasal mücadelesinde; en çok, DP'li kimi milletvekillerinin üzerlerindeki şaibe dedikodularını, Meclis gündemine taşıma yolunu tutmuştur. Nitekim, HP kurulur kurulmaz, Parti milletvekilleri, Meclis Genel Kurulu'ndaki konuşmalarında, sıklıkla, DP'li kimi milletvekillerinin üzerlerindeki şaibe dedikodularının bertaraf edilmesini gerektiren tedbirlerin ivedilikle alınması gerekliliğini dile getirmişlerdir. Örneğin, HP adına konuşan F. Lütfi Karaosmanoğlu, Meclis Genel Kurulu'ndaki bir konuşmasında şöyle demiştir: *"Türkiye'de politika esasında çok hicranlı bir şeydir. Hele bu haftalarda, bu aylarda bu hicranın derecesi o kadar arttı ki, bunu biraz azaltmak, memleket işlerine ancak geniş ve refah bir gönülle eğilmek ve partiler menfaatinin üstüne çıkarak meseleleri, o yoldan, o tarzda halletmek imkanı bulmakla kabildir. Onun için, memleket ve vatan hizmetinde olan insanlar, her şeyden evvel lekelerden, şaibelerden uzak olarak ve uzak oldukları millet huzurunda ve bu milleti temsil eden TBMM'ye cevaz, tasdik olarak iş görmeleri en birinci emelimizdir."*⁷⁵

HP ile DP arasındaki gerginlik, HP'nin kurulduğu 19 Aralık 1955 tarihinden itibaren yükselen bir ivme göstermiştir. Nitekim bu gerginlik, 22 Şubat 1956 tarihinde, devam eden bütçe görüşmeleri sırasında doruk noktasına varmıştır⁷⁶. Bu bağlamda, Mükerrerem Sarol, şu değerlendirmeyi yapmıştır: *"..Hükümeti ve hazırlanan bütçeyi, en ağır biçimde hırpalayan Hürriyet Particiler oldu. Bizim eski ispat hakçılar, CHP'ye rahmet okutuyorlardı. Samimi olarak söylemek lazım gelirse, bazı bakanlar, komisyon raportörleri, bu mücadelede yetersiz kalıyorlardı. Menderes bu eksikliği gördüğü için, Meclis müzakerelerini, adım adım takip ediyordu. Zayıf kaldığımız noktalarda, iktidar grubuna yardım ederek, arkadaşlara rahat nefes aldırıyordu."*⁷⁷

Meclisteki bütçe görüşmeleri sırasında, gerginliği ateşleyen isimlerin başında, HP Kocaeli milletvekili Ekrem Alican'ı saymak mümkündür. Görüşmeler sırasında Alican, heyecanlı üslubuyla öne çıkan konuşmalar yapmıştır. Alican, bir defasında, şöyle demiştir: *"Biz, siyasi ahlak mevzuunda, siyasi ahlakın HP'nin mayası, temeli olduğuna kani insanlarız. Hürriyet Partisi siyasi ahlakın bir ifadesi olarak doğmuştur."* Alican'ın bu sözlerine karşılık Başbakan Menderes ise şu cevabı vermiştir: *"Bugüne kadar ben, HP'nin doğuşuna ve inkişafına dair bir tek kelime söylememiştim. Fakat bugün, birden bire, kalkıp siyasi ahlaktan bahsedilmesine ve Demokrat Parti grubuna siyasi ahlaktan mahrumdur denmesine tahammül edilemez... HP'liler çete gibi davranmaktadırlar!"* Menderes'in, HP için, "çete" nitelendirmesi yapması üzerine, HP Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş *"Çete nüfuzundan istifade edendir"* demiş, Menderes'i ve yandaşlarını eleştirmiştir

Çelikbaş'ın bu eleştirisi, Menderes tarafından sert bir şekilde karşılanmıştır. Menderes şöyle demiştir: *"Hürriyet Partisi şimdi Halk Partisi ile yan yana,*

⁷⁵ Cumhuriyet, 20 Şubat 1956.

⁷⁶ Gerginliğin tırmanacağına dair ilk işaret, 3 Şubat 1956 tarihinde, bütçe görüşmeleri esnasında çıkan tartışmalar sebebiyle, CHP'nin, Genel Kurul salonunu terk etmesi üzerine, HP'li milletvekillerinin de salonu terk etmesidir. Bkz. Cumhuriyet, 4 Şubat 1956.

⁷⁷ Mükerrerem Sarol, a.g.e., s.600.

Geri

Akademik
Bakış

173

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

kucak kucağadır. Pek tabii İsmet İnönü şimdi vaziyetten memnundur. Fakat 1954 seçimlerindeki mücadelelerinde şimdi şu sıralarda oturan zevat, İsmet Paşa hazretlerine ve partisine bizden daha yakın değillerdi. Hatta ekser ahvalde bir zaman İsmet Paşayı tenkitte bizden çok daha ileri giden arkadaşlar, şimdi Hürriyet Partisi sıralarında oturmaktadırlar... Demokrat Parti mebuslukları ile kolayca parti kurdunuz. Eğer mebus olmasa idiniz parti kurabilir miydiniz? Zaten DP'nin kaderinde böyle bir cizye vermek mahkumiyeti mevcuttur. Üç dört senede bir, oğul çıkarır gibi, kendi içinden bir parti çıkarır. Partinizi, DP malzemesi ile kurduğunuz gibi, daha üç senelik DP mebusluğu da uhdenizedir." Menderes, bu sözleri ile HP'lileri samimiyetsizlikle itham etmiştir. Bunun üzerine Fethi Çelikbaş, Meclis Genel Kurulu'ndaki gerginliği düşürmek gayesiyle şunları söylemiştir: "TBMM, Türk milletinin kendisi değil, fakat onun temsilcisidir. Hürriyet Partisi de, gerektiği ahvalde, yalnız diğer muhalefet partileri ile değil, fakat iktidar partisi ile dahi beraber yürümeyi, demokrasinin icaplarından telakki etmektedir. Dördüncü Menderes hükümeti, programının rejime müteallik kısımlarını derhal tatbik etsin, ilk minnet bizdendir."⁷⁸

Başbakan Menderes, HP'lilere yönelik eleştirel tutumunu, bütçe görüşmelerinin diğer oturumlarında da sürdürmüştür. Örneğin Eğitim Bakanlığı'nın bütçesi görüşülürken şöyle demiştir: "Burada, politika ile ilmin bir araya getirilmiş olan donelerinden istifade etmek suretiyle, bunu tecelli ettiren ve millet namına, milletin iradesi ile teşekkül etmiş bir heyet karşısında mütemadiyen ilimden bahsetmenin yeri yoktur." Menderes, HP bünyesindeki akademisyenleri hedef alarak, TBMM'nin bir akademi olmadığını vurgulamak istemiştir. Menderes'in bu sözleri, HP Kocaeli milletvekili Turan Güneş tarafından mukabele edilmiştir. Güneş, konuşmasında, DP'nin üniversite muhtariyetine karşı çıkmasının nedenini, iktidarın yanlış icraatlarının bilimsel mercek altına tutulmasından endişelenmesine bağlamıştır.⁷⁹

Mart 1956'da, HP, rejim buhranı tespitinin kamuoyuna benimsetilmesi gayesiyle, diğer muhalefet partileri ile işbirliği içinde olmaya karar vermiştir. 7 Nisan 1956 tarihinde, CHP, HP ile işbirliğine hazır olduğunu açıklamış⁸⁰, bunun üzerine, 22 Nisan 1956 tarihinde HP, muhalefet partileri arasında işbirliği yapılmasına dair davet tebliğini yayınlamıştır.⁸¹ DP, HP'nin bu girişimi-

78 Cumhuriyet, 23 Şubat 1956.

79 Cumhuriyet, 27 Şubat 1956.

80 CHP içinde, HP ve CMP ile işbirliği yapılmasını istemeyenler vardır. Toker, itirazı olan bu kişilerin haksız olmadıklarını belirtmiştir. Bu kişiler, İnönü'ye, CHP'nin, 1950 ve 1954 genel seçimlerinden sonra dağılma tehlikesi atlatmış olduğunu söylemişler ve "Şimdi partiye kuyruk eklemek zamansız ve nedensizdir. Hem, işbirliğinde her parti kaç milletvekili çıkaracak? Yani biz, koca CHP, minik CMP veya Zümrüdüanka kuşu HP kadar mı milletvekili çıkartacağız. Buna yanaşmayız" demişlerdir. İnönü ise, işbirliğinin etkili olacağına samimiyetle inanmış ve dolayısıyla parti içindeki ağırlığını kullanarak, CHP'nin işbirliğinden yana olduğunu kamuoyuna açıklamıştır. Detaylar için bkz. Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s. 197-198.

81 HP, işbirliği çağrısını şu sözlerle yapmıştır: "Bugün hakimiyetin kamil ve tecellisini hedef tutan demokratik rejimin bütün icapları ve müesseseleriyle memleketi kazandırılması davasında, iktidar partisi dahil bütün partilerin beraber çalışması lüzumuna bir kere daha işaret etmeyi vatan borcu bilmekteyiz. Bugün,

ni, HP'nin, CHP yörüngesinde bir parti olmaktan kurtulamayışının bir ifadesi olarak değerlendirmiştir. Nitekim, 21 Mayıs 1956 tarihinde, HP Genel Başkanı F. Lütüfî Karaosmanoğlu, Manisa'da yaptığı bir toplantıda, "Hiçbir partinin peyki değiliz. CHP ile Türkiye ve dünya sorunlarıyla ilgili ayrı ayrı görüşlere sahibiz, ancak demokrasinin gerçekleşmesi için her parti ile işbirliğine açığız" demiştir. 1956 yılı ortasında, kamuoyunda, ülkede bir rejim buhranı olduğu kanaati uyanmış, muhalefet partileri arasında işbirliğini sağlamak üzere yapılan görüşmeler kamuoyunda olumlu etki yaratmıştır.

Ülkede rejim buhranı olduğu tespitinin kamuoyunda benimsenmesinde, HP'nin çalışmalarının etkili olduğu bir gerçektir. Öte yandan, DP iktidarının antidemokratik uygulamaları, aslında, herhangi bir yoruma ihtiyaç olmaksızın, dönemin kamuoyunda tedirginlikle karşılanmıştır. Bu uygulamalar arasında, DP iktidarının, Meclis içi ve Meclis dışı muhalefet gruplarına gözdağı vermek üzere, *on iki yargıcı emekliye sevk etmesi* sayılabilir.⁸² Ayrıca, 1956 yılı Haziran ayının sonunda, *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda değişiklik* yapılmış, değişiklikle, siyasal partilerin toplantı yapabilmeleri için, partilere izin alma yükümlülüğü getirilmiştir. Kanunla, izin alınmak suretiyle yapılacak siyasal parti toplantılarında, devlet görevlisinin gözetimi de zorunlu kılınmıştır.⁸³ DP iktidarının antidemokratik uygulamaları arasında sayılabilecek bir diğer örnek ise, 6 Temmuz 1956 tarihinde, "İspat Hakkı Tanınması Hakkındaki Kanun Teklifi"⁸⁴'nin, DP milletvekillerinin oyu ile reddedilmiş olmasıdır⁸⁵.

İspat Hakkının Tanınması Hakkındaki Kanun Teklifi'nin DP milletvekillerinin oyuyla reddedilmesinden iki gün sonra, yani, 8 Temmuz 1957 tarihinde, muhalefet partileri, ülkedeki rejim buhranını bertaraf etmek için, işbirliği içinde hareket edeceklerini taahhüt ettikleri müşterek bir tebliğ yayınlamışlardır. Akabinde, 23 Temmuz 1956 tarihinde, muhalefet partileri, müşterek propaganda gezileri düzenleme kararı almışlardır. Bu kararı, HP Genel Sekreteri İbrahim Öktem şöyle değerlendirmiştir: "Siyasi ufkumuzda bugün doğmuş olan muhalefet cephesi, vatandaşlar arasında en ümitli hareket sayılmaktadır."⁸⁶ HP'nin

Büyük Millet Meclisi'nin kurucu fonksiyonunu ifa edebilmesi, ekseriyet parti grubunun hukuki imkanı içinde bulunmaktadır. Dördüncü Menderes hükümeti, programında sarahatle yer almış olan, Anayasa tadilatının tahakkuku ve rejim buhranına son verilmesi, bu programa itimat reyî vermekle millete taahhüt eden DP Meclis Grubu'nun, hukuki imkanlar yönünü açması, büyük bir tarihi mesuliyet olarak ortada durmaktadır. Bu yolun açılması şerefi ve kapalı bulundurulmasındaki mesuliyetin ezici ağırlığı arasında tercih yapmak zamanı gelmiştir." Bkz. Cumhuriyet, 23 Nisan 1956.

82 HP milletvekili Raif Aybar, üçü temyiz mahkemesi mensubu olan hakimlerin, emekliye sevk edilmelerine dair, Meclis Başkanlığı'na bir soru önergesi vermiştir. Bkz. Cumhuriyet, 23 Haziran 1956.

83 Cumhuriyet, 26 Haziran 1956.

84 Cumhuriyet, 7 Temmuz 1956.

85 DP milletvekillerinden 11 kişi, teklif lehine oy vermiştir. Bu kişilerden birisi Cihat Baban'dır. Nitekim Cihat Baban, bu hareketinden dolayı partisi tarafından cezalandırılmıştır. Baban, Parti Disiplin Kuruluna verilmiştir. Baban, bu hadiseden bir süre sonra HP'ye geçmiştir.

86 Cumhuriyet, 31 Temmuz 1956.

Görsel

Akademik
Bakış

175

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

bir organı olan *Gençlik Fikir Ocakları*⁸⁷ da, işbirliğinin, partilerin gençlik örgütlenmelerine kadar yaygınlaştırılması amacına yönelik olarak, partilerin gençlik teşekküllerini *"kuvvet birlikten doğar"* ilkesine dayanarak, ülke sorunlarının teşhisi ve çözümü için sık sık birlikte toplantı yapmaya davet etmiştir.⁸⁸

Eylül 1956'da, HP'li milletvekilleri, dert dinleme gezilerine çıkmışlardır. Bu gezilerde milletvekilleri, DP iktidarının yanlışlarını, halka, yüz yüze anlatma yolunu tutmuşlardır. Söz konusu gezilerin birinde, Turan Güneş, Trakya'da bir kahvehanede, yurttaşlara şöyle demiştir: *"Demokrasinin manası sadece seçimle memleketi idare etmek değildir. Efkarı umumiyeyle, hiçbir işe karışmayarak, karanlıkta kaldıktan sonra seçime gidilirse, bu, murakabe dışında umumi vekalet vermek demek olur. 20 nci asrın demokrasisinde murakabe, her gün gazete, üniversite ve muhalefet yoluyla olur."*⁸⁹ DP iktidarı, HP'li milletvekillerinin yurt gezilerini tedirginlikle izlemiştir. Nitekim, bu geziler sırasında, HP'lilere, devlet gücünü kullanmak suretiyle güçlükler çıkarmıştır. Mesela, Çanakkale'de, milletvekilleri yurttaşlarla sohbet ederken, polisler sohbetin yapıldığı kahvehaneyi basmışlar ve sohbeti kesmişlerdir.⁹⁰ Çıkarılan bu gibi güçlüklerde, halkın, HP'lilerden yana tavır sergilemiş olması, HP'li milletvekillerince, HP'ye halkın desteğinin tam olduğu şeklinde algılanmıştır.

HP, yurt gezilerinde, yurttaşlardan gördüğü ilginin, bir seçim olduğunda, kendisine oy olarak dönebileceğine inanmaya başlamıştır. Hatta, gücüne öyle fazla inanmıştır ki, diğer muhalefet partileriyle olan ilişkilerinde, işbirliği sürecinin devam ettirilmesine yönelik olarak bir takım şartlar öne sürme yolunu tutmuştur. Hiç kuşkusuz ki, yeni kurulmuş bir partinin kendisine güvenmesi takdire şayandır. Fakat, rejim buhranı yaşandığı bir süreçte, muhalefet

87 Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, halka açık yapılan Gençlik Fikir Ocakları Toplantıları ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: *"Hiçbir partiye mensup bulunmayan kimselerin de katılıp konuşabildikleri Fikir Ocakları toplantıları, bir memleket meselesinin objektif şekilde münakaşa edilebileceği faydalı seminerlerdir. İlmî hakikatler, nerde söylenirse söylenir, bu vasıflarını kaybetmezler."* Gençlik Fikir Ocaklarının İlk Kongresi'nde ise, Turan Güneş şunları söylemiştir: *"Türkiye'de, maalesef, demokratik eğitim görmüş nesiller, henüz işbaşına gelmemiştir. Aydınların memleket meselelerine ilgisizliği önlenmelidir... Fikir karşısında top, tüfek ve atom bombası ile değil, manevî kıymetler ve fikirler ile çıkılır. Önceki nesiller, şimdiki genç nesle, inanılan fikirlerin sonuna kadar müdafası gerektiğini ve bir fikrin en zayıf tarafının mukabil fikir kuvvetinde olduğunu öğretmediler... Demokraside en büyük silah ikna, müzakere ve münakaşadır. Her mesele kanun kuvveti ve devlet zoru ile halledilemez. Hiç kimse hakikatlerin tamamına sahip değildir."* Bkz. *Cumhuriyet*, 20-21 Ocak 1957.

88 *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1956.

89 *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1956.

90 DP, HP'nin, değil propaganda çalışmalarını, HP'nin her türlü faaliyetini engellemeye çalışmıştır. Örneğin, HP'li il başkanlarının Ankara'da yapacakları toplantı men edilmiştir. Ankara Valisi, Parti istişare toplantılarının yapılmasına izin vermemiştir. Vali ayrıca, HP'li delegelerin, Anıtkabir'e çiçek koyma merasimini ve delegeler için HP Genel Merkezinin vereceği yemeği yasaklamıştır. HP'nin, Ankara Valisinin kararlarına karşı İçişleri Bakanlığı'na müracaatta bulunması, sonucu değiştirmemiş, Bakanlık, Valilik kararlarını onaylamıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, 12-13 Ağustos 1956. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1956.

partileri arasındaki işbirliğinin kırılğan olduğuna dair deliller ortadayken, aşırı özgüvenin işbirliğini olumsuz etkileyebileceğini tahmin etmek zor değildir. Bu bağlamda, HP'nin, muhalefet partileri arasındaki işbirliği sürecinin devamı için, CHP'ye öne sürdüğü yeni şartın, aşırı özgüveninin ifadesi olduğunu söylemek mümkündür. HP'nin yeni şartı⁹¹, muhalefetin birlikte gireceği seçimlerin kazanılması halinde, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olmamasıdır⁹². CHP, HP'nin bu önerisini geri çevirmiş ve işbirliğinden çekilmiştir. Böylece işbirliği kesintiye uğramıştır⁹³. Ancak HP, 1957 yılına, ana muhalefet partisi olarak girmiştir. Nitekim Cemal Köprülü'nün (Edirne DP milletvekili) HP'ye geçmesiyle, HP'nin Meclis'teki üye sayısı 32'ye yükselmiş, CHP'nin 31 üyeliğini aşmıştır. Bununla beraber, altını çizmek gerekir ki, HP'nin beklediği oranda DP'den kopmalar da gerçekleşmemiştir. Hiç kuşkusuz ki, bunda, milletvekillerinin, iktidar partisi milletvekili olma avantajlarını terk etmek isteklerinin düşük olması etkindir.

Ocak 1957'de, DP ile HP arasında ilginç bir diyalog gerçekleşmiştir. Bütçe Komisyonu'nda, HP, İçişleri Bakanı'na "Muhaliif mebusların zabıtaca takibine nasıl izin veriliyor?" şeklinde bir soru yönelmiş, Bakan ise, şu cevabı vermiştir: "Biz muhalefetteyken de, bu iş böyle olmuş, zabıta tarafından takip edilmemiz, halk tarafından çok sempati toplamamıza sebep olmuştu."⁹⁴ DP iktidarı, CHP üzerinde uyguladığı baskı ve sindirme yollarının aynısını⁹⁵ HP üzerinde de uygulamıştır. Bu hususta, HP Ankara İl Başkanı Ferruh Agan şöyle demiştir: "Muhalefeti iftirak manasında almamak gerekir. Muhalefet demek, gayesi tamamen memleketin hayrı olmakla beraber, takip edilecek yolu tayinde, iktidar ile hemfikir olmayanların meydana getirdikleri topluluk demektir. İftirak ise, gaye ayrılığını temsil eder. Demokrasilerde her kuvvet, milli iradenin mahsulü olduğundan mevcudiyeti kanunidir."⁹⁶

91 HP, F. Lütfi Karaosmanoğlu'nun cumhurbaşkanı olmayacağını taahhüt etmiş, karşılığında İsmet İnönü'nün de cumhurbaşkanı olmamasına dair söz verilmesini istemiştir.

92 Bu noktada, HP'nin akılcı davranmadığı söylenebilir. Çünkü, 1956 yılı sonunda, DP'nin yanında olan sermaye grubu, CHP'yi desteklemeye başlamıştır. Toker bu bağlamda şöyle demektedir: "Bir yıl önce (1955) dönüp CHP'ye bakmazken ve yardım eliniz uzatmazken, şimdi (1956) büyük tüccar, işadamları, muhalefete de yatırım yapmayı akıllılık sayıyorlardı. Onun için CHP sadece politik bakımdan değil, para bakımından da kanlanıp canlanmaya başlamıştı. Zaten bu hava 1957 seçimlerine kadar devam etti ve seçimlerde CHP Meclisteki temsilci sayısını tam altı misli artırdı." Bkz. Metin Toker, a.g.e., s.188.

93 Hatta HP, CHP'yi, CMK ile birlikte çok sert eleştirme yolunu tutmuştur. HP Genel Sekreteri İbrahim Öktem, CHP'ye yönelik sert eleştiriler yöneltmekte olduklarına dair yorumlara cevaben, şu açıklamayı basına yapmıştır: "CHP'nin tarafımızdan tenkit edilmesi çok tabii bir hadisedir. Çünkü partinin 27 yıllık iktidarı devresinde, birçok hatalı ve kusurlu işler yapılmıştır." Bkz. Cumhuriyet, 10 Şubat 1957.

94 Cumhuriyet, 14 Ocak 1957.

95 Belirtmek gerekir ki, DP-CHP arasındaki gerginlik, 1957 yılı ilk üç ayında, kısa bir süreliğine de olsa, "bahar havası" olarak nitelendirilebilecek ölçüde azalmıştır. Bu hususta, HP'den Hasan Kangal şöyle demiştir: "İnönü bizi arkadan hançerledi." Bkz. Cumhuriyet, 30 Mart 1957.

96 Cumhuriyet, 25 Ocak 1957.

Gazi

Akademik
Bakış

177

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

Mart 1957'de, HP, DP yanlısı Zafer Gazetesi ve CHP yanlısı Ulus Gazetesi benzeri, Yeni Gün Gazetesi'nin çıkartılması çalışmalarına destek vermiştir. Yeni Gün Gazetesi, 11 Nisan 1957 tarihinde yayın hayatına girmiştir⁹⁷. Bu sayede HP, kendi görüşlerini daha geniş kitleye anlatma imkanı bulmuştur. Üstelik de, iktidar yanlısı basın organlarında yer almayan Parti çalışmalarını, kamuoyuna duyurma fırsatı elde etmiştir⁹⁸. Mayıs 1957'de, DP'den kopmalar ile, HP'nin TBMM'deki sandalye sayısı 34'e yükselmiştir⁹⁹. DP ise, bundan tedirgin olmuş ve tedbir olarak, dokunulmazlığın kaldırılması tehdidini kullanmaya başlamıştır. Örneğin, DP Meclis grubu, Haziran 1957'de, HP Tokat milletvekili Hasan Kangal'ın dokunulmazlığının kaldırılması için soruşturma açılması yönünde girişimlerde bulunmuştur¹⁰⁰. Dokunulmazlığın kaldırılmasını, Mecliste'ki çoğunluk sandalye sayısına dayanarak, bir silah olarak kullanan DP'nin bu tutumu, muhalefet cephesinde, tekrar işbirliği görüşmelerinin başlatılması isteğinin dillendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Öte yandan, dikkat çekmek gerekir ki, özellikle HP'lilerin, ilk işbirliği girişiminin bozulması sonrasında, CHP aleyhindeki açıklamaları, işbirliği yapmayı engelleyici bir unsur oluşturmuş¹⁰¹ ve ikinci işbirliği görüşmelerini olumsuz etkilemiştir.

Temmuz 1957'de, muhalefet partileri arasındaki işbirliği görüşmeleri resmen başlatılmıştır¹⁰². DP ise; CHP, CMP ve HP'nin ortak bir hareket geliştirmek için bir araya gelmelerinden rahatsız olmuş, bu işbirliğini engellemenin yollarını aramıştır¹⁰³. DP, Ağustos 1957'de, "bir parti listesinden milletvekili

97 Gazete, Cumhuriyet Gazetesi sahibi Yunus Nadi tarafından çıkartılmıştır. Hatırlanacağı üzere, Yeni Gün gazetesi, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı tüm dünyaya yansıtan gazetedir. Gazete, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte isim değiştirmiştir. Gazetenin yeni ismini Mustafa Kemal "Cumhuriyet" koymuştur.

98 Belirtmek gerekir ki, Hürriyet Partisi, görüşlerini, Forum Dergisi'nde de duyurabilmiştir. Çünkü Forum Dergisi yazarları arasında HP'li destekleyenler mevcuttur. Bu yazarlar arasında Aydın Yalçın, Şerif Mardin, Münici Kapanı, Muammer Aksoy ve Coşkun Kırca sayılabilir. Detaylar için bkz. Diren Çakmak, *Forum Dergisi: 1954-1960*, Ankara Üniversitesi SBE., Ankara 2007 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 51.

99 DP'den ihraç edilen Isparta milletvekili İrfan Aksu ve Bilecik milletvekili Selçuk Çıracıoğlu HP'ye geçmiştir.

100 Dokunulmazlığın kaldırılması için, soruşturma açılması olayını, şöyle özetlemek mümkündür: HP Bergama Kongresinde, bir grup DP'li Kongreyi basmıştır. Gürültü çıkartan grup içinde, DP'li Belediye Başkanı da vardır. Bunun üzerine, Kongrede, HP milletvekili Hasan Kangal, DP'lilerin davranışlarının yanlışlığını belirtmiş ve iktidara yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Kangal, söz konusu eleştirileri nedeniyle, iktidar partisi milletvekilleri tarafından cezalandırılmak istenmiştir.

101 Örneğin, HP milletvekili Hasan Kangal, CHP için şu değerlendirmeyi yapmıştır: "CHP zekatını vermediği için iflas etmiş bir zengin gibidir. Eski zengin günlerine dönmek için her türlü zekatı vermeye hazır, ellerini açıp yalvarır... DP ile CHP elmanın iki yarısı gibidir. Elmanın bir yarısı ne ise, diğer yarısı da odur. Ne taraftan ısırırsan ısır tat aynıdır... Her parti konuşabilir, vaat edebilir, ama CHP asla!" Bkz. *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1957.

102 DP ile CHP arasındaki bahar havası da, 1957 yılı ikinci üç aylık diliminde son bulmuştur.

103 Fethi Çelikbaş, İstanbul'da yapılan bir toplantıda, "Tahakkuk safhasına giren muhalefet bloğunun iktidar çevresinde endişe ile karşılanmış olduğunu görmekteyiz. Muhalefet bloğu, DP nezdinde, şimdiden düşündürücü bir vazife görmeye başlamıştır" Bkz. *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1957.

seçilenlerin istifa suretiyle başka partiye geçmeleri halinde, milletvekilliklerinin düşmesi yönünde bir mevzuat düzenlemesi" yapmaya koyulmuştur. 5 Eylül 1957'de, muhalefet partileri, kamuoyunu işbirliği sürecinden haberdar etmek maksadıyla, ortak bir bildiri yayınlamışlardır.¹⁰⁴ Ortak bildirinin yayınlanmasından bir gün sonra ise DP, "bir parti listesinden milletvekili seçilenlerin istifa suretiyle başka partiye geçmeleri halinde, milletvekilliklerinin düşmesi yönünde hazırlanmış olan kanun tasarısını"¹⁰⁵ Meclis'e sevk etmiştir. Tasarının Meclis'e sevk edildiği gün, genel seçimlerin 27 Ekim 1957 tarihinde yapılması kararı da alınmıştır. Tasarı kanunlaşmıştır.

Genel seçimlerin, 27 Ekim 1957 tarihinde yapılacağı kararının alındığı, 6 Eylül 1957 tarihinden iki hafta sonra, yani 21 Eylül 1957 tarihinde, CHP, işbirliğinden vazgeçtiğini açıklamıştır¹⁰⁶. HP, CHP'nin seçimlere yalnız girmeyi ve HP ile CMP'nin kendisini desteklemelerini istediğini, bu isteğine olumlu yanıt alamayınca da, yalnız hareket etmeyi seçmiş olduğunu; öte yandan CMP ise, CHP'nin işbirliği görüşmelerinin son safhasında işbirliğinden vazgeçmesini parti olarak anlamlandıramadıklarını kamuoyuna duyurmuştur.¹⁰⁷ Ancak belirtmek gerekir ki, her ne kadar işbirliği bozulmuşsa da, muhalefet partileri, mutabakat sağlanmış hususları içeren bir tebliğ yayınlamışlardır. Buna göre, iktidara geldiklerinde, hangi parti iktidara gelirse gelsin, ilk altı ay Meclis, Kurucu Meclis şeklinde çalışacak, yeni bir rejimin temellerini atan Anayasa¹⁰⁸ ile demokratik yasalar hazırlanıp kabul edilecek, daha sonra, yeni bir genel seçime gidilecektir.

İşbirliğinden vazgeçilmesinden sonra, CHP ve CMP gibi, HP de, seçim çalışmalarına başlamıştır. Ancak, genel seçim tarihinin erkene alınmış olması, teşkilatlanma çalışmalarını tüm ülkede tamamlayamamış olan HP için talihsiz olmuştur. Parti, seçim mitingleri kapsamındaki ilk büyük mitingini, 14 Ekim 1957 tarihinde, İstanbul'da gerçekleştirmiştir. Mitingde, HP adına konuşmayı, Feridun Ergin yapmıştır. Ergin konuşmasında, işçi ücretlerinin

104 *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1957.

105 DP'nin, söz konusu kanunla almış olduğu tedbirler şunlardır: 1)Partiler müstakil aday göstermeyecekler. 2)Her parti seçim çevreleri için tam aday listesi yapacak. 3)Seçim kararından sonra partilerinden çekilenler aday olamayacaklar. 4)Bir parti diğer partiliyi aday olarak gösteremeyecek. 5)Rey pusulaları teksir edilemeyecek. Bkz. *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1957.

106 CHP'nin işbirliğinden vazgeçmesinin sebebi, milletvekili kontenjan oranları üzerindeki görüşmelerde; CMP ile HP'nin anlaşmazlığa düşmüş olması ve anlaşmazlığı giderilemez bulması, ayrıca CHP'lilerin çoğunun CMP gibi muhafazakar bir parti ile işbirliği yapmaya gönüllü olmayışdır. Hatırlatmak gerekirse, CMP, kendine düşen oranı kabul etmemiş ve HP'nin kontenjan sayısını fazla bulmuştur. CHP, %50 kendisine, %30 CMP'ye ve %20 HP'ye olacak şekilde milletvekili dağılımı önermiş, CMP ise buna itiraz etmiştir. CMP'nin itirazı, HP'de tepki yaratmıştır. Bu bağlamda HP'liler, CMP için şu değerlendirmeyi yapmışlardır: "Bizim için bu kadar fedakarlık yaptıktan sonra artık yapabileceğimiz bir şey kalmamıştır. Biz irtica damgası yemiş olan bir parti ile anlaşmaya razı olduk, onlar bize musavatı bile çok görüyorlar." Bkz. Ahmet Hamdi Başar, *a.g.e.*, s.171.

107 *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1957.

108 Anayasa değişikliği bağlamında; çift meclislilik, nispi temsil seçim sistemi, işçilere grev hakkı tanınması ve Anayasa Mahkemesinin kurulması hususlarında, üç muhalefet partisi arasında mutabakat sağlanmıştır.

Gazi

Akademik
Bakış

179

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

fiyatlara göre ayarlanması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, ülkenin içinde bulunduğu iktisadi krizi anlatmış ve Menderes'i halka şikayet etmiştir. HP, daha sonra, Balıkesir'de miting düzenlemiştir. Bu mitingde konuşmacı, F. Lütfi Karaosmanoğlu olmuştur¹⁰⁹. Adapazarı, Bursa gibi pek çok ilde miting düzenleyen HP'nin, propaganda faaliyetlerini Marmara Bölgesinde yoğunlaştırmış olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bunun sebebini, Parti'nin, bu bölgede daha iyi teşkilatlanmış olması ve Partili milletvekillerinin ağırlıklı olarak bu bölge illerinden aday olmalarında aramak doğru olacaktır.

Parti, seçimlere 56 ilde 550 adayla katılacağını açıklamış; Ağrı, Van, Mardin, Maraş, Sivas, Bolu, Sinop, Tekirdağ, Kırşehir ve Nevşehir'de aday göstermeyerek, bu illerde seçime girmeme kararı almıştır. HP, 18 Ekim 1957 tarihinde, Partisi'nin Seçim Beyannamesini açıklamıştır. Beynamede şöyle denilmiştir: *"Vatandaşların tabi hak ve hürriyetlerine el uzatanlar için hesap verme günü gelecektir. Mazideki hataları ile veya vaat ve taahhütlerini ihlal suçları ile suçlandırılmayacak genç, dinç ve idealist bir parti hüviyeti ile HP, Türk Milletinin huzuruna çıkmaktadır."* HP'nin iktidara gelmesi halinde, gerçekleştireceği icraatların sıralandığı Beyanname, *"Hürriyet Andı"* ile son bulmuştur. Ant şöyledir: *"Biz HP'liler, demokrasi ve hürriyet rejimine sadık kalacağımıza, insan haklarına ve demokratik müesseselere tam saygı göstereceğimize, vatandaşlar arasında parti farkı gözetmeyerek memleket ve millet menfaatlerini parti menfaatlerinin daima üstünde tutacağımıza, iktidarı muhafaza için hürriyetleri tehdit ve tahrip yollarına asla sapsamayacağımıza, tarih ve Büyük Türk Milleti önünde ant içeriz."*¹¹⁰

27 Ekim 1957 tarihinde genel seçimler yapılmıştır. Parti, yaklaşık 358 bin seçmenin oyunu alabilmiş, dolayısıyla oyların %3,85'ini alarak, sadece dört milletvekili çıkartabilmiştir¹¹¹. HP; seçim başarısızlığını, seçimlerin öne alınmış olması sebebiyle, Parti'nin seçime hazırlanmaya fırsat bulamadığı şeklinde yorumlamış, yeni kurulan bir Parti'nin, baskın bir seçimde, alabileceği oyun fazla olmasını beklemeye imkan olmadığını savunmuştur¹¹². Parti ayrıca, DP'nin üçüncü kez hükümeti kurmasının¹¹³ müsebbibi olarak, CHP'yi göstermiş; CHP'nin seçim öncesinde işbirliğini bozmuş olması halinde, seçimde daha iyi sonuç alınabilecek olduğunu öne sürmüştür. CHP ise, HP'yi,

109 Karaosmanoğlu konuşmasında DP'lilere yönelik şöyle demiştir: *"Onlar bizimle çalışmak istemiyorlar fakat biz yarın iktidara geçerse, onların suç işlememiş, iyi niyetli olanları ile çalışmaktan zevk duyacağız."* Bkz. *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1957.

110 *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1957.

111 Söz konusu seçimde kayıtlı seçmen sayısı 12.078.623 ve oy kullanan seçmen sayısı 9.250.949'dur. Seçime katılma oranı, 1950 genel seçimlerinde %89,3, 1954 genel seçimlerinde %88,6 olduğu hatırlandığında; 1957 genel seçimlerindeki %76,6 olan katılım oranının, önceki iki genel seçimlerle mukayese edildiğinde, düşük olduğunu söylemek mümkündür. HP'nin dört milletvekilinin isimleri şunlardır: Fethi Çelikbaş (Burdur), Turan Güneş (Kocaeli), İbrahim Öktem (Bursa), Enver Güreli (Balıkesir).

112 Karpat'a göre de, bu normal bir sonuçtur. Çünkü HP seçim çalışmaları sırasında, bir yandan da teşkilat kurma işi ile uğraşmıştır. Bkz. Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Ekonomik Kültürel Temeller*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 342.

113 DP iktidarı için *"azınlık iktidarı"* ifadesi kullanılmıştır. Bkz. Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.342.

CHP oylarını bölmekle suçlamıştır. Oysaki, CHP ve HP'nin toplam oy oranı %44,67'dir. DP'nin oy oranının %47,7 olduğu hatırlandığında, iki partinin birlikte, DP'nin oy oranını geçmesine imkan yoktur. Bu noktada, CHP ile HP'nin oy oranına, CMP'nin oy oranını ilave edip, muhalefet cephesinin DP'nin oy oranını aşan bir oy oranını yakaladığı ve seçim öncesi işbirliğinin bozulmasının, muhalefet partilerini iktidara gelmekten alıkoyduğu öne sürülebilir. Ancak, bilindiği üzere CMP, muhafazakar seçmen tabanına sahiptir ve DP ile aynı tabandan oy almıştır. Dolayısıyla, CHP ve HP'nin oylarına, CMP'nin oyunu ilave etmek suretiyle, muhalefet partilerinin işbirliği içinde seçime girmelerinin, muhalefet cephesine iktidar yolunu açacak olduğunu iddia etmek makul gözükmemektedir. Kaldı ki, genel seçim kararının alındığı gün, DP'nin, Meclisten geçirdiği Kanun, partilerin ortak aday göstermesini engellemiştir. Bu bağlamda, muhalefet partilerinin, bir diğerinin güçlü olduğu ili gözeterek, orada aday göstermemesinden başka tutabilecekleri yol mevcut değildir. Bu zorlama yol da, muhalefet partilerince kullanılamamıştır.

Aralık 1957'de, HP, basın, Parti'nin, seçim başarısızlığı nedeniyle "kapatılıp kapatılmayacağı" veya "CHP ile birleşip birleşmeyeceği" sorularına muhatap kalmıştır. Parti, bu sorulara cevaben, Yeni Gün Gazetesi'nde yayımlanan demeçlerde, sıklıkla, Parti'nin kurumsallaşma yolunda olduğunu, zamanla gelişeceğini ve büyüyeceğini belirtmiştir¹¹⁴. Bir yandan kapatılacağı veya CHP ile birleşeceği söylentileriyle boğuşan HP, bu süreçte, bir yandan da DP iktidarı ile mücadelesini sürdürmüştür. İlginç olan, HP'nin genel seçimlerdeki düşük oy oranına rağmen, DP'nin, HP üzerinde baskı kurmaya, seçim öncesinde olduğu gibi, devam etmiş olmasıdır. Örneğin, Fethi Çelikbaş ve Burdur'da birlikte yemek yediği 20 kişi, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefetten mahkum olmuştur.¹¹⁵ Ayrıca, HP'li milletvekillerine, bütçe görüşmeleri sırasında söz verilmemiştir. Bunun üzerine HP, kamuoyuyla, yaşadığı sıkıntıyı paylaşmak için, bir tebliğ yayınlamaya karar vermiştir. Tebliği, 23 Şubat 1958 tarihinde yayımlamıştır. Tebliğde, "İktidar partisi, HP'ye Meclis'te söz hakkı tanımayarak, partimizin geçen seneler yapmış olduğu tenkitlerin ezici tesirlerinden kendisini kurtaramadığını göstermiş olmaktadır" denilmiştir.¹¹⁶

HP'nin CHP ile birleşip birleşmeyeceği sorusuna benzer şekilde; Mart 1958'de, basın, bu kez de, HP'nin CMP ile birleşip birleşmeyeceği sorusunu, HP yetkililerine yöneltmiştir. Bunun üzerine, HP bir tebliğ yayımlamıştır. Tebliğde şöyle denilmiştir: "HP, hürriyet yerine neyin geleceği belli olmayan umumi bir memnuniyetsizlik içine katılarak, memleketi kısa bir zaman sonra tekrar hüsrana uğratmaktansa, çok daha çetin ve belki daha uzun bir yol olan objektif tenkit şuuru ile istedikle-

114 Örneğin F. Lütfi Karaosmanoğlu, "HP'nin istikbalinden emin olan insanların sayısı hiç de az değildir. Bu sebeple hürriyet ve demokrasi için mücadelemize devam edeceğiz" demiştir. Bkz. Yeni Gün, 28 Şubat 1958.

115 Cumhuriyet, 28 Ocak 1958.

116 Yeni Gün, 24 Şubat 1958.

Görüş

Akademik
Bakış

181

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

rini bilen ve bildiklerini açıklayan bir prensip partisi olarak vazife görmeyi mevcudiyetinin itibarı saymaktadır. *HP, bugünkü tutumunda ısrar edenlerle, azimle ve müstakil olarak mücadeleye devam edecektir.*¹¹⁷ Ayrıca, bu bahiste, F. Lütfi Karaosmanoğlu, şöyle demiştir: “*CMP ile hiçbir zaman resmi temasımız olmamıştır.*¹¹⁸”

Parti, 14-15 Mart 1958 tarihlerinde, İstişare Kongresi’ni toplamıştır. HP’nin Kongresi’ne CHP’den İsmet İnönü, DP’den Ethem Menderes ve CMP’den Osman Bölükbaşı katılmıştır.¹¹⁹ Kongre’de konuşma yapan Aydın Yalçın şunları söylemiştir: “*Bugün HP bir azınlık durumunda olabilir. Bunu temin edecek yegane kuvvet, büyük fikir ve ideallerin peşinden koşulduğunun, bütün taraftarlar bakımından hissedilmesidir. . . Bu toplantının önemi, azınlık olmanın ruhlarda uyandırdığı bezginliğin yenilmesidir. Partililer, bu toplantıdan ayrıldıklarında, mücadele azmiyle ayrılacaklardır. İnsanlık tarihi, evvela bir fikir hareketi olarak başlayıp, küçük bir zümrenin önderliği ile daha sonra büyük kitle hareketleri haline gelen düzinelerce misalle doludur. Bugün HP, tirajı yüz binleri bulan gazetelere sahip değildir. Yayınladığı eser ve vesikalar, birkaç bin civarında basılmıştır. Taraftarları ve parti kadrosu, henüz milyonları tenkit ve tahlilleriyle, memleketin rejim, kültürel kalkınma, iktisadi gelişme, içtimai ve manevi muvazene gibi davalarında ortaya ilk defa bazı tohumlar atmıştır.*¹²⁰”

Kongre’de söz alan Enver Güreli şöyle demiştir: “*İdealist insanların küçük hesaplarla, ihtilaflarla uğraşmaya vakti yoktur. Ben bir gün aranızda ocak başkanı olarak dahi çalışırım. Bir başka partide bunu göremezsiniz.*” Turan Güneş ise, etkili konuşmasında şunları söylemiştir: “*HP yalnız iktidarı yıkmak için değil, Türk demokrasisinin temellerini kurmak için mücadele etmektedir. Bir gün, gelecek nesiller, Hürriyet Partilileri belki yüksek makamlarda göremeyecekler, ama tarihin sayfalarında olsa dahi ideal’ olarak görecektir.*¹²¹” Bu Kongre, HP’nin coşkulu geçen son Kongresi olmuştur. Nitekim, Kongre’de, birlik ve beraberlik mesajları verilmişse de, Parti içinde anlaşmazlıklar gün yüzüne çıkmış ve kimi isimler HP’den istifa etmişlerdir¹²².

1958 yılı ikinci yarısından itibaren HP, kan kaybetmeye başlamıştır. Bu süreçte, HP, genel seçimler sonrasında CHP’ye yönelik artırdığı eleştirileri, neredeyse tamamen kesmiştir. Sadece, DP iktidarını eleştirme yolunu tutmuştur. Parti, Temmuz 1958’de yayımladığı tebliğde, DP iktidarı uygulamalarına dair şu eleştirileri yöneltmiştir: “*HP, DP iktidarının, görülmemiş kalkınma sözlerini artık unutmuş olmasına rağmen, takibe devam ettiği politikanın, hürriyet rejiminin temel dayanağını teşkil eden işçi, memur, küçük esnaf ve umumiyetle orta halli*

117 *Yeni Gün*, 19 Şubat 1958.

118 *Yeni Gün*, 20 Şubat 1958.

119 *Yeni Gün*, 15 Mart 1958.

120 *Cumhuriyet*, 16 Mart 1958.

121 *Yeni Gün*, 16 Mart 1958.

122 Bu isimler arasında, Genel İdare Kurulu üyelerinden Safaeddin Karanakçı, Muhlis Ete, Cemal Kıpçak ve Ziya Terman sayılabilir. Bu istifaları, Coşun Kırca’nın istifası izlemiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1958.

vatandaşları, iktisaden erittiğini teessürle takip etmektedir. Partimiz, zengini daha zengin, fakiri daha fakir eden bu gidişin arz ettiği tehlikeleri işaret etmeyi sorumluluk bilmekte, bu durumun, ne içtimai adaletle ne memleket menfaati ile kabili telif olmadığını ifade etmek mecburiyetini duymaktadır.¹²³”

Ağustos 1958’de, HP’nin, CHP ile yakınlaştığına dair haberler gazetelerde yer almaya başlamıştır. Bu haberlerin, devalüasyonun yapıldığı günleri takiben basında yer almış olması, haberlerin, DP kaynaklı ve gündemi değiştirmek maksatlı dedikodu olduğunu düşündürmüştü de, Eylül 1958’de, haberlerde gerçeklik payının olduğu anlaşılmıştır¹²⁴. Nitekim, 20 Eylül 1958 tarihinde, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, HP’liler için şu değerlendirmeyi yapmıştır: “İdealleri uğrunda temiz bir mücadele azmini ruhlarında taşıyan bu kişiler gelecek günlerin teminatıdır.¹²⁵” Ekim 1958’de, HP ile CHP arasında güç birliği yapmak için görüşmeler başlatılmıştır. Güç birliği görüşmelerinin, HP’nin CHP’ye katılması şeklinde gerçekleşeceği yönündeki haberlerin, basında sıklıkla yer aldığı günlerde, HP, kamuoyuna 23 Kasım 1958 tarihinde, Olağanüstü Kongre’nin toplanacağını duyurmuştur. Kongre toplanmadan önce, Olağanüstü Kongre’de CHP’ye katılma kararının alınıp alınmayacağı yönündeki sorulara muhatap kalan HP’li yetkililer, “Bunu şimdiden tespit etmeye imkan yoktur, her şey Partimizin Kongresinin kararına bağlıdır. Kararı 23 Kasım’da hep beraber göreceğiz” şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır.¹²⁶ Öte yandan, İsmet İnönü, HP Kongresi’nden çıkacak kararı bilirmişçesine, gazetelere şu beyanda bulunmuştur: “HP’lilere kapımız açıktır. İdealistler ile çalışmak bizim için meziyettir.¹²⁷”

23 Kasım 1958 tarihinde, HP’nin Olağanüstü Kongre’sinin yapılmasına karar verilmiş olmakla beraber, söz konusu tarihte Kongre gerçekleşmemiştir. Çünkü, Kongre’ye, yeter sayıda delege katılmamıştır. Kongre, ertesi gün, yani 24 Kasım 1958 tarihinde toplanabilmiştir. Kongre’de, Hürriyet Partisi, kendi kendini feshetmiş ve CHP’ye katılma kararı almıştır. Kongre, fesih kararını 5’e karşı 175 oyla almıştır. Karar, çabuk alınmıştır. Bunun sebebi, idari makamların Kongre’yi dağıtacağına dair haberin alınmış olmasıdır¹²⁸. Kongre’de, fesih kararına katılan, ancak Parti’nin CHP’ye ilhakını uygun bulmayan isimler vardır. Bunlardan, Sakarya delegesi Salih Sipahi şöyle demiştir: “İktidara gelince,

123 *Yeni Gün*, 8 Temmuz 1958.

124 HP’nin CHP’ye karşı yumuşaması hususunda, Turan Güneş, şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “1957 seçimlerinden bir süre sonra, partide, CHP ile birleşme yolunda bir eğilim başladı. Bu eğilim özellikle, Cihat Baban, Coşkun Kırcı ve Enver Güreli’de görülüyordu. Bu arada Ekrem Alican, Muammer Aksoy’a, HP ve CHP’nin birleşmesi yolunda makale yazmasını telkin etmişti. Aslında Alican, CHP’ye yakın bir insan sayılmazdı. Kendisi böyle bir güç birliğinde, partiye girmeye de niyetli görünmüyordu. Fakat sanırım, çıkış yolunu burada görüyordu.” Bkz. Akın Simav, *Turan Güneş’in Siyasal Kavgaaları*, İstiklal Matbaası, İzmir 1975, s. 64.

125 *Yeni Gün*, 21 Eylül 1958.

126 *Yeni Gün*, 26 Ekim 1958.

127 *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1958.

128 F. Lütfi Karaosmanoğlu, delegeleri, kararın bir an önce alınması için uyarmıştır. Karar alınır alınmaz, güvenlik güçleri salonu basmışlardır. Detaylar için bkz. Cihat Baban, *a.g.e.*, s.369.

Görüş

Akademik
Bakış

183

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

*CHP vaatlerini tutmazsa ne olacak? Onun için, partimizi feshedelim fakat CHP'nin muhtemel suçuna iştirak etmeyelim. İsteyen istediği yere gitsin, fakat temenni etmem ki DP'ye gitsin.*¹²⁹

İzmir delegesi Şeref Balkanlı ise şöyle demiştir: "Arkadaşlar, biz partiyi üç şey için kapatıyoruz. Para yok bir, ikincisi lider yok, üçüncüsü halk bizi tanımadı. Başkan bana bundan evvel demişti ki, iki lider var Türkiye'de, biri İsmet İnönü, ikincisi Adnan Menderes. Biz İnönü ile birleşerek Menderes'i yıkacağız."¹³⁰ Kongre'de en duygulu konuşmayı ise, Ankara delegesi Hüsamettin Cindoruk yapmıştır. Cindoruk'un konuşması üzerine delegeler ağlamaya başlamışlardır. Cindoruk şöyle demiştir: "Ne beni, ne bir Hürriyet Partiliyi satın alacak para icat edilmemiştir. Bir tarafta Karun'un hazinelerini koysalar, bizim hareketlerimizi satın alamayacaklardır. Fesih kararı verelim. Fakat CHP'ye ilhak üzerinde düşünelim... İnönü'ye inanıyorum. Fakat o da fanidir. Memleketin kaderini Azrail'e teslim edemeyiz. Eşit şartlarla güç birliğine de gidemeyiz. Kabul ediyoruz, arada rey farkı vardır. Fakat mesele rey tevizünü değildir. Fikir tevizünü de lazımdır. Biz burada şahıslarımız adına değil, memleket adına taviz istiyoruz. Bu da ayıp değildir."¹³¹ Cindoruk'un konuşması esnasında, salonu polisler basmış, dolayısıyla fesih ve ilhak kararı ivedilikle alınmıştır. Kongre, İstiklal Marşı'nın okunmasıyla son bulmuştur.

Kongre çıkışında, Partililer, Parti Genel Merkezi'ne¹³² gitmişlerdir. Parti yöneticileri ve delegelerini, ilk ziyaret edenler CHP'liler olmuştur. İsmet İnönü ile birlikte gelen CHP'liler arasında Kasım Gülek, Ahmet Barutçu, Turhan Feyzioğlu ve Turgut Göle vardır. İnönü, HP'nin aldığı karara dair şöyle bir değerlendirme yapmıştır: "Memleket için çok hayırlı bir iş yapılmıştır. Bir parti rıza ile ihtiyar ile kurulur. Onun mebusları gene rıza ile ihtiyar ile güç birliği kararı veriyorlar, buna mümancat edilir mi? HP bir idealistler partisidir ve DP'den ayrıldığından beri mücadeleye ediyor. Bu partinin memleketin demokratik hayata girmesi için hizmeti çok büyüktür." Gerçekten de, Hürriyet Partisi, Türk siyasal yaşamındaki yerini, tam da İnönü'nün ifade ettiği gibi, idealistlerin partisi olarak almıştır. Nitekim Hürriyet Partililerin pek çoğu, CHP içinde, liberal demokrat kanadı oluşturmuş ve bir anlamda CHP'ye kan vermişlerdir. CHP'ye kan vermiş eski HP'lilerden pek çoğu, sonraki yıllarda CHP'den milletvekili olmuşlardır. Örneğin, Turan Güneş, 12., 13., 14., 15. ve 16. dönemlerde, Enver Güreli 12. ve 13. dönemlerde, F. Lütü Karaosmanoğlu 12. dönemde ve Coşkun Kırca 12. ve 13. dönemlerde CHP milletvekilliği yapmışlardır.

Sonuç ve Değerlendirme

Hürriyet Partisi, partililik anlayışı ve örgütlenmesi bakımından, Türkiye'de, seçmenler nezdinde, alışılmamış bir örnek oluşturmuştur. Parti yöneticilerinin pek çoğu akademisyen olduklarından, partiyi bir siyaset okulu olarak

¹²⁹ Cumhuriyet, 25 Kasım 1958.

¹³⁰ Cumhuriyet, 25 Kasım 1958.

¹³¹ Cihat Baban, a.g.e., s.369.

¹³² Genel Merkez, Ankara-Çankaya'da, Ayrancı-Menekşe sokaktadır.

görmüşlerdir. Halka, öğrencilerine yaklaştıkları gibi yaklaşmışlardır. Gerçi, Partililer, seçkincilik yapmamışlardır, ancak halkla aynı dili konuşmayı da başaramamışlardır. HP'liler, popülizmi siyaset anlayışlarının dışında bırakmışlar, ancak popülizme kapı kapatarak, popülizmin yok olmadığını görmekte gecikmişlerdir. HP, kendini seçmenlere anlatamamak, anlatabildiği kadarıyla da anlaşılmayarak, Türk siyasal yaşamında var olmuştur. Bu sebeple de, ömrü kısa sürmüştür. Bu bağlamda, Nadir Nadi'nin şu tespitini hatırlatmak uygun olur: *"Türkiye, fikir hareketlerinin ve parti programlarının siyasi cereyanlara istikamet verdiği bir memleket değildir. Partilerin mukadderatı, liderlerin ve mahalli teşkilat mensuplarının halk üzerinde şahsen uyandıracakları tesirlere ve telkinlere bağlıdır."*¹³³

Hiç kuşkusuz ki, Hürriyet Partisi, iktidara gelmeyi istemiştir. Ancak, bu isteğine rağmen, Parti'nin, daha çok, ülkenin sorunlarının tartışıldığı ve bu sorunlara çözüm bulunduğu, partiler üstü bir forum olma özelliğine sarılması, Parti'yi, genel seçimlerde başarısız kılmıştır. Ayrıca, Parti'nin bir liderinin olmayışı, daha açık bir dille, Parti'deki herkes kadar söz hakkına sahip bir genel başkanının olması, Türk partiler anlayışı ile bağdaşmazlık arz etmiş; bu durum, ne halk tarafından anlaşılabilir, ne de aydınlar tarafından benimsenmiştir. Daha ötesi, HP, parti içi demokrasinin işletilmesi ile parti birliğinin sağlanması arasında sıkışmıştır. Partililerin hiyerarşik ilişkiler kurmak yerine, yatay ilişkiler kurması, Parti kurucularının sandıklarının aksine, Parti'yi güçlendirmemiş, zayıf kılmıştır. Dolayısıyla, parti bünyesi olarak heterojen özellikler gösteren DP ve CHP'de dahi birlik sağlanabilirken, bünyesi bakımından homojen özellik gösteren HP içinde, birlik sağlanılmasında sorunlar yaşanmıştır.

Parti Kurucuları; tüzüğü, programı, seçim beyannamesini ve memleket meselelerine dair bilgi notlarını, akademik yayın titizliğinde hazırlamışlardır. Ancak, Türk siyasal yaşamında, seçmenlerin, oy verirken, bu gibi belgeleri okumadıkları gerçeğini ihmal etmişler, belki de, ihmal etmek istemişlerdir. Belki, bu gerçeği görmeyen, kendilerini, idealizmden kopartacağı korkusuna kapılmışlar ve idealizmden kopmaktan korkmuşlardır. Bu noktada, akla şöyle bir soru gelmektedir: *"Bilinçli olarak gerçeği görmek istememek idealizm midir yoksa hayalperestlik midir? Yoksa her ikisi birden midir?"* Hayalperestinin hem zaman hem de mekandan kopuk, idealistin ise mekana bağlı ama zamandan kopuk olduğu varsayılırsa; Hürriyet Partilileri idealist olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Çünkü onların Türkiye'nin iktisadi, siyasi ve toplumsal sistemine dair sundukları pek çok öneri, 1955-1958 yılları arasında gerçekleşememiş, fakat 1961 Anayasası'nda somutlaşmıştır. Daha açık bir dille, Parti, siyasal yaşamda yokken, sunduğu önerilerin 1961 Anayasası'nda yer alması ve bu Anayasa'nın yürürlükte olduğu 1961-1980 yılları arasındaki dönemi etkilemesi suretiyle, Hürriyet Partisi, dolaylı da olsa, Türk siyasal yaşamını, bir anlamda etkilemeyi sürdürmüştür. Şu halde, Hürriyet Partililerin, sadece zamandan kopuk siyaset yapmış olduklarını, ancak hayalperest olmadıklarını söylemek mümkündür.

133 Cumhuriyet, 10 Mayıs 1955.

Son tahlilde, Hürriyet Partisi, Türk siyasal yaşamında siyasi terbiye ve ilkeli siyaset anlayışının bayraktarlığını yaparak, siyasal başarının, yalnız seçimlerde alınan oy oranına indirgenemeyeceği gerçeğini ortaya koyması bakımından özgün bir örnektir. Parti, iktidara gelmeden, görüşlerini iktidara taşıyabilen bir muhalefet partisi örneği olarak, Türk siyasal yaşamındaki seçkin yerini almıştır.

Kaynaklar

AKŞAM

CUMHURİYET

YENİ GÜN

ZAFER

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Yavuz Alpogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.

AHMAD, Feroz – Bedia Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.

AĞAOĞLU, Samed, *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

BABAN, Cihat, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

BAŞAR, Ahmet Hamdi, *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1960.

BİRAND, Mehmet Ali, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2001.

BURÇAK, Rifki Salim, *10 Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık, Ankara 1998.

ÇAKMAK, Diren, *Forum Dergisi: 1954-1960*, Ankara Üniversitesi SBE., Ankara 2007 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

GÜNEŞ, Turan, *Türk Demokrasisinin Analizi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996.

HÜRRİYET PARTİSİ YAYINLARI, *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Parti Programı*, Örnek Matbaası, Ankara 1956.

HÜRRİYET PARTİSİ YAYINLARI, *Hürriyet Partisi Kuruluş Beyannamesi*, Örnek Matbaası, Ankara 1956.

HÜRRİYET PARTİSİ YAYINLARI, *Hürriyet Mektupları*, Şaka Matbaası, Ankara 1956.

HÜRRİYET PARTİSİ YAYINLARI, *Daha İyi Bir İdare Cihazı İçin*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957.

HÜRRİYET PARTİSİ YAYINLARI, *İçtimai Adalet Bahsinde Görüşler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957.

HÜRRİYET PARTİSİ YAYINLARI, *İleriye Atılış*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957.

HÜRRİYET PARTİSİ YAYINLARI, *Hürriyet Partisi Seçim Beyannamesi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1996.

SAROL, Mükerrerem, *Bilinmeyen Menderes*, Kervan Yayınları, İstanbul 1983.

SİMAV, Akın, *Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları*, İstiklal Matbaası, İzmir 1975.

TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz Geçirdiklerimiz (1945-1971)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971.